

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πολυτεχνική Σχολή
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Διπλωματική Εργασία

«Πράξη 1^η: Επέμβαση στον αρχαιολογικό χώρο του οικισμού Κλήμα στην Μήλο»

Φοιτήτρια: Μαρινάκου Ελένη
Επιβλέπων: Καναρέλης Θεοκλής

Βόλος 2013

Διπλωματική Εργασία

«Πράξη 1^η: Επέμβαση στον αρχαιολογικό χώρο του οικισμού Κλήμα στην Μήλο»

Περίληψη

Ο τόπος με την πολυσύνθετη ερμηνεία του, ο τόπος που μεταβάλλεται, αλλά και που μένει ο ίδιος, που έχει να διηγηθεί γεγονότα, και που κάποιες φορές μένει σιωπηλός και απίστευτα επιβλητικός, αλλά και η έννοια του χρόνου που αντανακλάται πάνω στο τοπίο, διεγείρουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Αυτές οι αναζητήσεις με πρωταγωνιστή τον άνθρωπο προσπαθούν να ερμηνευτούν στην εν λόγω διπλωματική εργασία. Μέσω της επέμβασης στον αρχαιολογικό χώρο του οικισμού Κλήμα στο νησί της Μήλου, γίνεται μία προσπάθεια επανερμηνείας του τοπίου. Ο αρχαιολογικός χώρος παύει να είναι δυσπρόσιτος και αποκομμένος από τους γειτονικούς οικισμούς. Το αρχαίο θέατρο γίνεται πόλος έλξης επισκεπτών που επιθυμούν όχι μόνο να απολαύσουν έναν ευχάριστο περίπατο με θέα τη θάλασσα και να θαυμάσουν την αρχιτεκτονική ένταξη του χώρου στο τοπίο, αλλά συμμετέχουν ενεργά ως θεατές στην διαδικασία επαναλειτουργίας του.

Πώς ο χρόνος λειτουργεί ως σύνδεσμος ανάμεσα στο τότε και στο τώρα; Ο χρόνος γίνεται μη γραμμικός ή αποτελεί μία ολότητα που εμπεριέχεται στο σήμερα; Ο αντιληπτός στον άνθρωπο γραμμικός χρόνος εμφανίζεται μέσω της διάβρωσης στο τοπίο και στα κτήρια. Για τον λόγο αυτό γίνεται απόλυτα σεβαστός και αναδεικνύεται. Ο πραγματικός μη γραμμικός χρόνος, αναπαρίσταται μέσω της επέμβασης που τοποθετείται μέσα στον χώρο, δίνοντας στο άτομο την δυνατότητα να μετέχει σε αυτόν και να βιώνει την εμπειρία του. Η νέα ένταξη εμφανίζεται σαν το μέσο εκείνο που ενοποιεί το παρελθόν με το τώρα και με το προσεχές μέλλον!

Οι νέες λειτουργίες, λιτές και ενταγμένες στο φυσικό περιβάλλον, όχι μόνο μέσω της μορφής τους, αλλά και μέσω των υλικών τους, προσπαθούν να συνομιλήσουν με το τοπίο. Οι χαράξεις πάνω στις οποίες εγγράφονται ακολουθούν το φυσικό ανάγλυφο της γης. Δύο είναι τα κτηριακά κελύφη που λαμβάνουν χώρα και αυτά εξυπηρετούν τις άμεσες ανάγκες των καλλιτεχνών που θα στεγάζονται στον χώρο των καμαρινιών, ενώ το δεύτερο μικρότερο κτήριο, θα εξυπηρετεί το κοινό. Οι νέες αυτές λειτουργίες, αλλά και ο περιβάλλον χώρος, γίνονται προσιτά μέσω ενός συστήματος κλιμακοστασίων και ραμπών που επιτρέπουν την ασφαλή κυκλοφορία των χρηστών. Στόχος είναι η δημιουργία μίας ενιαίας περιπατητικής διαδρομής, η οποία θα συνδέει τα αποσπάσματα της ιστορίας, σε ένα όλον.

Φοιτήτρια: Μαρινάκου Ελένη

Επιβλέπων: Καναρέλης Θεοκλής

Thesis

“1st Action: Architectural intervention in Klima’s settlement archaeological site, in Milos island”

Abstract

The term Landscape is subject to many interpretations, it can be changeable, but also it can stand unchangeable, it can tell many different stories, but sometimes it stays silent and incredibly imposing. Maybe the concept of time which is reflected on the landscape, is more interesting. In these quests, on which the person has the main role, are going to be answered on this thesis. In this thesis, through the architectural intervention in Klima's settlement archaeological site, I attend to give a re-interpretation on the concept of landscape. This archaeological site is no longer inaccessible. The ancient theater is going to be an attraction to the people, who desire not only to enjoy a pleasant walk with the view of the sea or to admire the architectural incorporation of the space in the land, but also to sprightly participate in the process of re interpretation, as a part of the audience.

How does time operate as a link between the past and the present? Is time non linear or is an entirety which is incorporated in the present? The sensible linear time is depicted by the corrosion of the landscape and the buildings. The real non linear time is expressed by the architectural intervention, and it gives the opportunity to the person to be an effective part of space and to live the experience of space. This new architectural intervention appears as the means that joins the past with the present and the future.

The new functions are simple and they appear to be a part of nature. Their figure and their materials are trying to interact with the landscape. The new constructions are following the lining of land's terrain. The buildings are two, the first is the greenroom which is related with the accommodation of the artists, and the second, the smaller one, is for serving the audience and generally the visitors. These new functions and their surrounding area are going to be accessible through a new system of stairs and ramps, which allow users' safest circulation. The aim is the creation of a walking path, which is going to join the fragments of history in a united state of existence.

Student: Eleni Marinakou

Supervisor: Theoklis Kanarelis

Στον Βασίλη και στην Αθηνά

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
1. Προσωπικές αναζητήσεις	7
2. Πολυσύνθετη ερμηνεία τοπίου	10
2.1. Ο βιωμένος και φαντασιακός χώρος	10
2. 1. 1. Φιλοσοφία και επιστήμη, έννοιες παράλληλες	11
2. 1. 2. Ψυχικός παρεμβατισμός	13
2. 1. 3. Συμπέρασμα	14
2. 2. Ο φυσικός γεωγραφικός χώρος	14
2. 3. Η ιστορική συγκρότηση του χώρου, όπως προκύπτει από την ανθρώπινη κατοίκηση	15
2. 3. 1. Η έννοια του δρόμου	15
2. 3. 2. Ο φυσικός γεωγραφικός χώρος και η ιστορική συγκρότηση του χώρου συντελούν σε μία νέα ολότητα	16
2.4. Τελικά τι είναι τόπος;	17
3. Σχέση τόπου - αρχιτεκτονικής	17
3. 1. Επέμβαση σε ιστορικό περιβάλλον	19
4. Η νήσος Μήλος	21
4. 1. Μυθολογία - ιστορία	21
4. 2. Γεωγραφία – Μορφολογία – Γεωλογία	23
4. 3. Παραδοσιακή αρχιτεκτονική	23
5. Περιοχή μελέτης	25
5. 1. Η αρχαία πόλη	26
5. 2. Ο παραδοσιακός οικισμός Κλήμα	27
5. 3. Ο παραδοσιακός οικισμός Τρυπητή	28
5. 4. Το αρχαίο θέατρο	29
5. 5. Οι κατακόμβες της Μήλου	29
5. 6. Προφήτης Ηλίας	31
5. 7. Παναγία Φανερωμένη	31
6. Η επέμβαση – Πρώτες προσεγγίσεις	32
6. 1. Αρχές αρχιτεκτονική σύνθεσης	33
7. Βιβλιογραφία	35

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου κο Θεοκλή Καναρέλη για την καθοδήγηση και την σημαντική συμβολή του στην υλοποίηση της εν λόγω εργασίας.

Θερμότερες και ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω στην οικογένειά μου, Βασίλη, Αθηνά, Μαρία, Γιώργο, Μαίρη, Δημήτρη, που στέκονται δίπλα μου σε κάθε μου προσπάθεια. Τέλος, ευχαριστώ τους πραγματικούς μου φίλους Λιάνα, Σταυρούλα, Χριστιάνα, Σοφία, Μαρία, Τένια, Μαρίνα.

Περίληψη

Ο τόπος με την πολυσύνθετη ερμηνεία του, ο τόπος που μεταβάλλεται, αλλά και που μένει ο ίδιος, που έχει να διηγηθεί γεγονότα, και που κάποιες φορές μένει σιωπηλός και απίστευτα επιβλητικός, αλλά και η έννοια του χρόνου που αντανακλάται πάνω στο τοπίο, διεγείρουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Αυτές οι αναζητήσεις με πρωταγωνιστή τον άνθρωπο προσπαθούν να ερμηνευτούν στην εν λόγω διπλωματική εργασία. Μέσω της επέμβασης στον αρχαιολογικό χώρο του οικισμού Κλήμα στο νησί της Μήλου, γίνεται μία προσπάθεια επανερμηνείας του τοπίου. Ο αρχαιολογικός χώρος παύει να είναι δυσπρόσιτος και αποκομμένος από τους γειτονικούς οικισμούς. Το αρχαίο θέατρο γίνεται πόλος έλξης επισκεπτών που επιθυμούν όχι μόνο να απολαύσουν έναν ευχάριστο περίπατο με θέα τη θάλασσα και να θαυμάσουν την αρχιτεκτονική ένταξη του χώρου στο τοπίο, αλλά συμμετέχουν ενεργά ως θεατές στην διαδικασία επαναλειτουργίας του.

Πώς ο χρόνος λειτουργεί ως σύνδεσμος ανάμεσα στο τότε και στο τώρα; Ο χρόνος γίνεται μη γραμμικός ή αποτελεί μία ολότητα που εμπεριέχεται στο σήμερα; Ο αντιληπτός στον άνθρωπο γραμμικός χρόνος εμφανίζεται μέσω της διάβρωσης στο τοπίο και στα κτήρια. Για τον λόγο αυτό γίνεται απόλυτα σεβαστός και αναδεικνύεται. Ο πραγματικός μη γραμμικός χρόνος, αναπαρίσταται μέσω της επέμβασης που τοποθετείται μέσα στον χώρο, δίνοντας στο άτομο την δυνατότητα να μετέχει σε αυτόν και να βιώνει την εμπειρία του. Η νέα ένταξη εμφανίζεται σαν το μέσο εκείνο που ενοποιεί το παρελθόν με το τώρα και με το προσεχές μέλλον!

Οι νέες λειτουργίες, λιτές και ενταγμένες στο φυσικό περιβάλλον, όχι μόνο μέσω της μορφής τους, αλλά και μέσω των υλικών τους, προσπαθούν να συνομιλήσουν με το τοπίο. Οι χαραξείς πάνω στις οποίες εγγράφονται ακολουθούν το φυσικό ανάγλυφο της γης. Δύο είναι τα κτηριακά κελύφη που λαμβάνουν χώρα και αυτά εξυπηρετούν τις άμεσες ανάγκες των καλλιτεχνών που θα στεγάζονται στον χώρο των καμαρινιών, ενώ το δεύτερο μικρότερο κτήριο, θα εξυπηρετεί το κοινό. Οι νέες αυτές λειτουργίες, αλλά και ο περιβάλλον χώρος, γίνονται προσιτά μέσω ενός συστήματος κλιμακοστασίων και ραμπών που επιτρέπουν την ασφαλή κυκλοφορία των χρηστών. Στόχος είναι η δημιουργία μίας ενιαίας περιπατητικής διαδρομής, η οποία θα συνδέει τα αποσπάσματα της ιστορίας, σε ένα όλον.

*«Εδώ οι φυσικές δυνάμεις, η γεωμετρία της γης, η ποιότητα του φωτός και του αιθέρα
προσδιορίζουν τούτο τον τόπο για κοιτίδα πολιτισμού»*

Δ. Πικιώνης

1. Προσωπικές αναζητήσεις

Όταν βρισκόμαστε σε έναν τόπο, νιώθουμε αδύναμοι να τον ερμηνεύσουμε. Οι αρχικές παρατηρήσεις είναι αυτές που απαντούν στα ερωτήματα, πού ακριβώς βρισκόμαστε και τι αντικρίζουμε. Ξεπερνώντας το στάδιο αυτό δεν νιώθουμε ικανοποιημένοι με τις απαντήσεις που δώσαμε στον εαυτό μας, καθώς τα συναισθήματα που μας πλημμυρίζουν είναι πιο δυνατά μπροστά στη θέαση ενός δέντρου! Πιο συγκεκριμένα, στην εικόνα ενός δέντρου. Ακολουθώντας μπαίνουμε στην διαδικασία να ερμηνεύσουμε τι είναι αυτό το δέντρο, τα αρχαία μνημεία και ο αέρας που μας περιβάλλει, γιατί έχουν τη δύναμη να μας προκαλούν δέος. Σίγουρα η απάντηση δεν βρίσκεται απλά στην μορφή τους. Χωρίς να μπορούμε να απαντήσουμε με βεβαιότητα σε όλα αυτά, γινόμαστε ακόμα περισσότερο άπληστοι, καθώς η επιθυμία μας να μυηθούμε στον τόπο αυτό, μας οδηγεί στην παρεμβατική μας συμμετοχή. Την απάντηση στις εσωτερικές αναζητήσεις των εννοιών του τόπου, ίσως να μη βρεθούμε ποτέ σε θέση να τις προσδιορίσουμε επακριβώς, σίγουρα όμως η όποια παρέμβασή μας, έστω και στο ελάχιστο παραβιάζει τον εκάστοτε τόπο. Αυτές οι σκέψεις στριφογύριζαν στο μυαλό μου όταν επισκέφτηκα τον αρχαίο οικισμό της Μήλου, ένα πολυσύνθετο τοπίο που αναδεικνύει διάφορα αποσπάσματα της ελληνικής ιστορίας, μέσα από ένα μοναδικό πάντρεμα με τη φύση.

Πρώτη στάση ήταν οι κατακόμβες, το μοναδικό σύνολο υπογείου κοινοτικού χριστιανικού κοιμητηρίου στην Ελλάδα. Ολόκληρο το ταφικό σύνολο βρίσκεται «θαμμένο» μέσα στη γη, ο επισκέπτης εισχωρεί στο εσωτερικό της γης ώστε να έχει μία υποψία των ταφικών αυτών τελετουργιών. Ένωσα πώς δεν ήμουν η μόνη που έζησε τόσο έντονα την εμπειρία του μοναδικού αυτού χώρου, καθώς προσπαθώντας να αφουγκραστώ τις σκέψεις των υπολοίπων επισκεπτών, συνειδητοποίησα ότι κάνεις δεν έμεινε ασυγκίνητος! Δεύτερη και απρόσμενη στάση ήταν το αρχαίο θέατρο, το οποίο τοποθετείται στα ελληνιστικά χρόνια. Λέω απρόσμενη, γιατί ενώ γνώριζα την ύπαρξή του, και συνειδητά διάβαινα προς τα εκεί, η θέση του ωστόσο δεν ήταν αντιληπτή. Και αυτό ήταν το μαγικό! Καθώς ο επισκέπτης προχωρά, ξαφνικά του αποκαλύπτονται τα ερείπια του αρχαίου θεάτρου, απόλυτα εναρμονισμένα και οριακά τοποθετημένα επάνω στον φυσικό βράχο. Το κοίλο του θεάτρου φαίνεται να προβάλλει από τον βράχο, να αποτελεί μία φυσική συνέχειά του, και όχι μία εκ των υστέρων προσθήκη. Φαίνεται σαν να υπήρχε εκεί από πάντα! Τις μοναδικές αυτές εικόνες έρχεται να συμπληρώσει η απέραντη θέα στη θάλασσα, και το έντονο ανάγλυφο του εδάφους, στο ψηλότερο σημείο του οποίου κορυφώνεται το Εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία. Η περιπλάνηση όμως δεν σταμάτησε εκεί, ακολουθώντας δύσβατα και όχι χαραγμένα μονοπάτια θέλησα να επισκεφτώ τον οικισμό του Κλίματος, ένα μικρό χωριό που εκτείνεται στο μέτωπο της θάλασσας. Κατά την διάρκεια της πεζοπορίας μου επιχειρούσα μικρές στάσεις για να απολαύσω τη θέα και να εξερευνήσω επιπλέον τον περιβάλλοντα χώρο. Τότε, σε κάποια σημεία αποκαλυπτόταν ένας άλλος παραδοσιακός οικισμός, αυτός της Τρυπητής, που τοποθετείται σε απόσταση 800 περίπου μέτρων από τον παραθαλάσσιο οικισμό, και σε ύψωμα που υπερβαίνει τα 150 μέτρα. Ένα ακόμη στοιχείο που μου προκαλούσε πιο έντονο θαυμασμό, ήταν αυτό της «αποκάλυψης». Το ανάγλυφο του εδάφους ακολουθεί τέτοιες καμπύλες, οι οποίες δεν επιτρέπουν στον περιπατητή να έχει πλήρη συνείδηση του τοπίου που επισκέπτεται, αλλά αντίθετα, τα επιμέρους στοιχεία του χώρου, του αποκαλύπτονται

ξαφνικά, όπως ακριβώς συνέβη και με την θέαση του αρχαίου θεάτρου. Έτσι αποφάσισα να ολοκληρώσω τη διαδρομή μου με τελευταίο σταθμό τον παραδοσιακό οικισμό της Τρυπητής, ακολουθώντας μία εξίσου αγάραχη πορεία. Στο μέσον περίπου της διαδρομής, από το Κλίμα προς Τρυπητή, συνάντησα το μικρό Εκκλησάκι της Παναγίας Φανερωμένης - πλήρως ενταγμένο στον φυσικό βράχο -, πέρασα από τις κατακόμβες και κατέληξα σε ένα πλάτωμα που οδηγούσε στον οικισμό. Πρόκειται για μία σχεδόν κυκλική διαδρομή όπου τα κομμάτια της ιστορίας του τόπου εκτυλίσσονται μη γραμμικά, αντίθετα οι διαφορετικές θέσεις αναπαριστούν χρονικές στιγμές, οι οποίες δεν διαδέχονται εν σειρά η μία την άλλη.

Κύρια αφορμή για την εκπόνηση της εν λόγω εργασίας αποτέλεσε το δέος που νιώθω αρχικά όταν επισκέπτομαι ένα μνημείο. Στην προκειμένη περίπτωση αυτό συνέβη όταν βρέθηκα μέσα στο παλαιοχριστιανικό κοιμητήριο. Τα συναισθήματά μου δεν χάθηκαν όταν εξήλθα από εκεί, αντίθετα με οδήγησαν στην απόφαση να συνεχίσω την διαδρομή μου. Σιγά σιγά συνειδητοποιούσα το τέλειο πάντρεμα της φύσης με τις ανθρώπινες παρεμβάσεις, οι οποίες στο πέρασμα του χρόνου μένουν εκεί για να μας υπενθυμίζουν την πορεία του ανθρώπινου στοιχείου, γεγονός που μου προκαλεί ακόμα μεγαλύτερο θαυμασμό. Τη στιγμή αυτή γεννιέται ένα ακόμη ερώτημα, αυτό που σχετίζεται με τον χρόνο. Πώς είναι δυνατόν να βρίσκομαι σε ένα τόπο που πριν από πολλά χρόνια έδρασαν οι προγονοί μου; Τι με συνδέει με αυτούς; Πώς ο χρόνος λειτουργεί ως σύνδεσμος ανάμεσα στο τότε και στο τώρα; Όλα αυτά με κάνουν να αναζητώ την ερμηνεία όχι μόνο των αρχιτεκτονικών μνημείων ως μεμονωμένες και ανεξάρτητες κατασκευές, αλλά και την έννοια του τοπίου ως όλον, συμπεριλαμβάνοντας και τον εαυτό μου ως στοιχείο της φύσης μέσα σε αυτό. Θα θεωρούσα ελλιπές αν από την συνολική έρευνα έλειπε ο ανθρώπινος παράγοντας, ως δέκτης της βιωματικής εμπειρίας, αφού οι «εικόνες» του τόπου δύνανται να του διεγείρουν την ψυχή και τη σκέψη. Πρόκειται λοιπόν για κάτι παραπάνω από μία απλή ενατένιση του τόπου, πρόκειται για μία «αόρατη» δύναμη που δημιουργεί συναισθηματικές σχέσεις μεταξύ ατόμου, χρόνου και φύσης. Συνειδητοποιώ ότι η ψυχή προηγείται και ψάχνει να βρει απαντήσεις. Καλούμαι λοιπόν να προσεγγίσω όσο είναι δυνατόν την αόρατη αυτή δύναμη, και να προσπαθήσω να τη μεταφράσω σε αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο που θα μου επιτρέψει να επέμβω διακριτικά και ανώδυνα στο παραπάνω τοπίο.

Ο Norberg Schulz επισημαίνει: *«Το ενδιαφέρον του ανθρώπου για το χώρο έχει ρίζες υπαρξιακές, βασίζεται στην ανάγκη να δημιουργήσει ζωτικές σχέσεις στο περιβάλλον του, να φέρει νόημα και τάξη σε ένα κόσμο εικόνων και γεγονότων»* Ο άνθρωπος για να μπορέσει να αντιληφθεί το σύμπαν ως κόσμον, δηλαδή ως εύτακτο όλον, έχει την ανάγκη να προσανατολιστεί στο περιβάλλον του. *«Η σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον συνίσταται από τη μία στην προσπάθεια να το αφομοιώσει κατά τα προσωπικά του πρότυπα αντίληψης και από την άλλη να μεταφράσει αυτά τα πρότυπα σε συγκεκριμένες αρχιτεκτονικές μορφές»* (N. Schulz, (1971): 78)

Σε καμία περίπτωση η πρόθεση αυτή δεν επιθυμώ να προβληθεί ως εγωιστική πράξη, ο Άρης Κωνσταντινίδης τονίζει ότι *«αρχιτεκτονική μπορεί να γίνει μόνο όπου ο τόπος έχει ανάγκη από πραγματικές λειτουργίες»*. Με οδηγό τη φράση αυτή και με εργαλείο τα ζητήματα που τίγονται παραπάνω, θα επιχειρήσω να δημιουργήσω μία πρόταση ενός «ανοιχτού»

μουσείου, μίας περιπατητικής διαδρομής, η οποία θα συνδέει τους τόπους – αποσπάσματα της ιστορίας, σε ένα ενιαίο και προσβάσιμο σύνολο, όπου το σήμερα θα γίνεται χθες και τα δύο μαζί ένα διαφορετικό αύριο. Ο Άρης Κωνσταντινίδης αναφέρει: *«Έξω από τα κλειστά μουσεία έχουμε αυτά τα υπαίθρια, τα ανοικτά, κάτω από τον φωτεινό ουρανό της Ελλάδας. Γιατί τι άλλο είναι όλοι οι αρχαιολογικοί τόποι στη χώρα μας, τι άλλο είναι πέρα από υπαίθρια μουσεία; Τόποι όπου η τέχνη μίας περασμένης εποχής δεν ξεριζώθηκε, ούτε φυλακίστηκε, αλλά αποκαλύφθηκε για να συζητήσει μία νέα φορά μαζί μας. Μουσεία όπου ο ελεύθερος περιπατητής – παρατηρητής αντικρίζει και εξετάζει και μελετά τους ναούς, τα γλυπτά και τα τόσα άλλα ευρήματα μέσα στο περιβάλλον που είχε προδιαγράψει τη γένεσή τους»*. (Γαλάνη Ν., (2006): 3)

2. Πολυσύνθετη ερμηνεία τοπίου

«Το τοπίο είναι μια απειρία καταστάσεων, αλλά μπορεί να καταγραφεί, να αναλυθεί, να ταξινομηθεί, να μελετηθεί.

Το τοπίο είναι ένας λαβύρινθος του βιωμένου και του φαντασιακού.

Το τοπίο είναι η φύση. Ο φυσικός γεωγραφικός χώρος.

Το τοπίο είναι η σύνθετη ιστορική συγκρότηση της κατοικημένης από τον άνθρωπο φύσης».
(Δ. Φατούρος, 49/ 2005)

2.1. Ο βιωμένος και φαντασιακός χώρος

Ο βιωμένος και φαντασιακός χώρος, που υποστηρίζει ο Φατούρος, θα συμφωνούσε με την έννοια του ατομικού, δηλαδή πώς το κάθε άτομο ξεχωριστά βιώνει ένα δεδομένο περιβάλλον, πώς το αντιλαμβάνεται (φαντασιακός χώρος) και στην συνέχεια ποιο δρόμο θα ακολουθήσει με σκοπό να το ερμηνεύσει. Στο σημείο αυτό, η έννοια του ατομικού έρχεται αντιμέτωπη με το άτομό μου. Σε μία ταπεινή προσπάθεια που θα επιχειρούσα για να ερμηνεύσω έναν τόπο, θα έλεγα πώς αυτό που αντικρίζω είναι κάτι παραπάνω από μία εικόνα που εκλαμβάνει ο εγκέφαλός μου, και αυτό γιατί ο αντίκτυπος που έχει στο συναίσθημα με κάνει να σκέφτομαι πώς οτιδήποτε μας περιβάλλει είναι τόσο γεμάτο από ζωή που έρχεται να ταυτιστεί, να δημιουργήσει δεσμούς με την δική μας. Σαν κάτι που εξαρτάται από εμάς, αλλά και εμείς εξαρτόμαστε από αυτό, με σκοπό να δημιουργήσουμε μία ολότητα. Σύμφωνα με τον Σίμελ, το να βλέπει κανείς ως τοπίο ένα κομμάτι εδάφους, μαζί με ό, τι υπάρχει πάνω σε αυτό, σημαίνει να παρατηρεί, αυτή τη φορά από τη *δική του πλευρά*, ένα απόσπασμα της φύσης ως ενότητα, κάτι το οποίο καθίσταται εντελώς ξένο προς την έννοια της φύσης, Η φύση δεν τεμαχίζεται, είναι η ενότητα ενός όλου και τη στιγμή που κάτι θα αποσπαστεί από αυτή παύει πλέον να αποτελεί κάτι το ολότελο φυσικό. (G. Simmel, (2004):13) Η αντίληψη της φύσης μέσω της ανθρώπινης όρασης και κατ' επέκταση η προβολή της σε «εικόνα» θα μπορούσε να παραπέμπει σε ένα ζωγραφικό πίνακα ή μία φωτογραφία, τα οποία απλά τα βλέπουμε αλλά δεν τα βιώνουμε πραγματικά. Η απόσταση που θα κρατήσουμε από τον εκάστοτε τόπο είναι προσωπική υπόθεση, η απόφαση αν θέλουμε να συμπεριλάβουμε τον εαυτό μας ή να μείνουμε έξω από αυτόν, επίσης. Η θεώρηση της αποσπασματικής εικόνας της φύσης, κατά μία προσωπική προσέγγιση δεν υφίσταται.

Βασικό εργαλείο του ανθρώπου στην εξερεύνηση του περιβάλλοντος χώρου, σύμφωνα με τα δόγματα της δυτικής πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι ο «κοινός νους», ο οποίος αντιλαμβάνεται τον κόσμο σαν ένα σύνολο, γεμάτο από διακριτά αντικείμενα και πρόσωπα. Ο «κοινός» αυτός νους μας οδηγεί διαισθητικά στο συμπέρασμα ότι όποιος ή ό, τι περιγράφει τον κόσμο μας με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που ο ίδιος τον αντιλαμβάνεται, δεν μπορεί να είναι αληθής, αλλά ψευδής. Συνεπώς η κοινή λογική θεωρεί ως «αληθινό» μόνο τον αισθητό κόσμο, τον κόσμο δηλαδή που γίνεται αντιληπτός από τον άνθρωπο μέσω της γνώσης των αισθήσεων. Η θεώρηση αυτή εκφράζεται μέσα από την υλιστική φιλοσοφία, της οποίας θεμέλιο είναι η εμπειρία, με αποτέλεσμα η κοινή ανθρώπινη λογική να θεοποιείται, και ο ίδιος ο άνθρωπος να μη μπορεί να κατανοήσει κάτι πέραν των αισθήσεών

του. Στον αντίποδα, η ιδεαλιστική φιλοσοφική τάση θεωρεί ότι ο νους είναι η μόνη αληθινή πραγματικότητα και ότι αυτό που ονομάζουμε ύλη δεν αποτελεί παρά ένα πλασματικό κατασκεύασμα του ζευγαρώματος μεταξύ νου και αισθήσεων. Δηλαδή η ύλη υπάρχει μόνο εφόσον υπάρχουν νόες και αισθήσεις που μπορούν να τη σχηματοποιήσουν. Ωστόσο, κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ υλισμού και ιδεαλισμού είναι ότι και οι δύο προσπαθούν με ένα τρόπο που δεν επαληθεύεται να διατυπώσουν απόψεις για το τι υπάρχει «πίσω» και «πέρα» από την αισθητή εμπειρική γνώση. (Μ. Δανέζης, Σ. Θεοδοσίου, (2003): 42 – 44)

Υπάρχει μία αθέατη κατασκευή πίσω από την ορατή μορφή του τοπίου, η οποία το υποβαστάζει και το στοιχειοθετεί. Μία τέτοιας φύσεως ενδοχώρα δεν αφορά την κατατομή αλλά μάλλον το γενετικό υλικό του τοπίου. Η συνείδηση αυτής της βαθύτερης πραγματικότητας του τοπίου είναι ίσως το κρίσιμο ζητούμενο για ένα σχέδιο ολοκληρωμένης κατανόησής του. (Κ. Μανωλίδης, (2003): 41) Ο Σίμελ έρχεται να συμπληρώσει: *«Αλλά το ότι προσέχουμε μεμονωμένα το κάθε ένα από αυτά ή τα βλέπουμε ταυτόχρονα δε σημαίνει ότι έχουμε συνείδηση πως και με ποιο τρόπο δηλαδή αντικρίζουμε ένα «τοπίο». Μάλλον συμβαίνει το αντίθετο, αφού τέτοιου είδους μεμονωμένο περιεχόμενο του οπτικού πεδίου δεν μπορεί να δεσμεύσει τις αισθήσεις μας. Η συνείδησή μας πρέπει να αποκτήσει μία νέα ολότητα, κάτι το ενιαίο, το οποίο να υπερβαίνει τα στοιχεία, να μην είναι προσδεμένο στις ξεχωριστές του σημασίες και να μη συντίθεται από αυτά κατά τρόπο μηχανικό. Μόνο τότε προκύπτει ένα τοπίο... Το μέρος κάποιου όλου γίνεται με τη σειρά του αυτόνομο σύνολο που απελευθερώνεται από το προηγούμενο όλον και διεκδικεί το δικαίωμά του απέναντι σε αυτό».* (G. Simmel, (2004): 11, 15)

Τι είναι τελικά το «τοπίο»; Η σχέση μεταξύ βιωμένου και φαντασιακού αποτελεί ένα προβληματισμό, ο οποίος δεν επιβεβαιώνεται αντικειμενικά. Υπάρχει μέσα στον καθένα και από εκείνον εξαρτάται, πώς θα το ερμηνεύσει. Ο Αριστοτέλης μας διδάσκει ότι: *«Η ύλη δεν είναι το καθορισμένο και αισθητό όριο των αντικειμένων. Η πραγματική ύλη αποτελούσε το ακαθόριστο και μη αισθητό όριο του κάθε αντικειμένου που ενυπάρχει εν δυνάμει μέσα του».*

2.1.1. Φιλοσοφία και επιστήμη, έννοιες παράλληλες

Οι σύγχρονοι φιλόσοφοι μας ερμηνεύουν ότι με τον όρο φύση εννοούμε την ατέρμονη συνάφεια των πραγμάτων, την αδιάκοπη γένεση και καταστροφή των μορφών, την κυμαινόμενη του γίνεσθαι η οποία εκφράζεται με τη συνέχεια της ύπαρξης μέσα στο χρόνο και στο χώρο. (G. Simmel, (2004): 12) Ενώ σύμφωνα με το Χάιντεγκερ, ο χώρος δεν υφίσταται ανεξάρτητα από τα πράγματα, είναι συνυφασμένος με αυτά. Ο χώρος δεν είναι κάτι αντίκρυ για τον άνθρωπο. Δεν είναι ούτε ένα εξωτερικό αντικείμενο ούτε ένα εσωτερικό βίωμα. Δεν υπάρχουν άνθρωποι και έξω από αυτούς ο χώρος (M. Heidegger, (1985): 11). Το ζήτημα του χώρου κατά την πλατωνική σκέψη σχετίζεται άμεσα με τις θεωρίες των νεωτέρων, όσον αφορά την διαδικασία της αντίληψης και της ένταξης των «πραγμάτων» σε ένα ενιαίο σύνολο: *«Τι είναι αυτό που υπάρχει πάντα και δεν γεννιέται ποτέ και τι είναι εκείνο που γεννιέται συνεχώς αλλά δεν υπάρχει ποτέ; Το πρώτο μπορεί να γίνει αντιληπτό με τη σκέψη και με λογικούς συλλογισμούς, επειδή είναι αμετάβλητο. Το δεύτερο γίνεται αντιληπτό με τη δοξασία και με την αίσθηση, χωρίς λογικούς συλλογισμούς, αφού γεννιέται και χάνεται*

χωρίς ποτέ να υπάρχει πραγματικά... Αφού λοιπόν φτιάχτηκε έτσι (το σύμπαν), σύμφωνα με τους λόγους μας καταλαβαίνουμε ότι φτιάχτηκε σύμφωνα με το αμετάβλητο πρότυπο που γίνεται αντιληπτό από τη λογική και τη σκέψη. Αφού επομένως δεχόμαστε όλα αυτά, τότε αναγκαστικά αυτός ο κόσμος είναι εικόνα κάποιου άλλου». (Πλάτωνας, Τίμαιος 28(α))

Μέχρι σήμερα η έννοια της ανθρώπινης κοινής λογικής, της λογικής που ανέπτυξε ο άνθρωπος μέσω των αισθήσεών του, ταυτιζόταν με την *επιστημονική λογική*. Τώρα πλέον η σύγχρονη επιστημονική σκέψη διαφοροποιείται όλο και περισσότερο από την κοινή ανθρώπινη λογική. Η σύγχρονη Φυσική ανατρέπει την έννοια της «ύλης», όπως αυτή γινόταν αντιληπτή από τις αισθήσεις μας και αποτελούσε το κύριο εργαλείο επεξεργασίας της εφαρμοσμένης επιστήμης. Το πνευματικό δημιούργημα της *Νευτώνειας Φυσικής* αντικαταστάθηκε από τη *σχετικιστική και κβαντική Φυσική*, καθώς και από τη Φυσική των *στοιχειωδών σωματιδίων*. (Μ. Δανέζης, Σ. Θεοδοσίου, (2003): 47) Ο Μιούζες χαρακτηριστικά αναφέρει: «*ένα δέντρο, ένα τραπέζι, ένα σύννεφο, μία πέτρα, όλα αυτά διαλύονται από την επιστήμη του 20^{ου} αιώνα σε κάτι που συνίσταται από το ίδιο υλικό. Αυτό το κάτι είναι ένα συνονθύλευμα στροβιλιζόμενων σωματιδίων που υπακούουν στους νόμους της κβαντικής Φυσικής. Τούτο σημαίνει ότι όλα τα αντικείμενα που μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι απλές τρισδιάστατες εικόνες που σχηματίζονται από κύματα, κάτω από την επίδραση ηλεκτρομαγνητικών και πυρηνικών διαδικασιών*». Αυτό που μέχρι σήμερα αντιλαμβανόμαστε σαν απτή και εξατομικευμένη ύλη, για τη σύγχρονη φυσική, δεν είναι παρά ένα ψευδές κατασκεύασμα των αισθήσεών μας. Βλέπουμε δηλαδή το περιβάλλον μας όχι όπως είναι στην πραγματικότητα, αλλά όπως οι αισθήσεις επιτρέπουν να το αντιληφθούμε.

Ο τρισδιάστατος χώρος του Νεύτωνα, ο οποίος μελετάται από την ευκλείδεια γεωμετρία καταρρίπτεται, η έννοια του χρόνου αποτελεί την τέταρτη διάσταση, την οποία ο άνθρωπος δεν μπορεί να αντιληφτεί. Ουσιαστικά, αυτό που υφίσταται είναι ένα *τετραδιάστατο χωροχρονικό συνεχές*. Οι μορφές και τα σχήματα που αντιλαμβανόμαστε, αποτελούν ψευδείς απεικονίσεις άλλων, πραγματικών μεν αλλά μη αισθητών γεγονότων, τα οποία αποτυπώνονται σαν σκιές πάνω σε μικρά κομμάτια του χώρου, που οι αισθήσεις μας έχουν την ικανότητα να αντιλαμβάνονται. Αν το αισθητήριο της όρασής μας είχε άπειρες δυνατότητες, δεν θα προκαλούνταν στον άνθρωπο η εντύπωση των αυτόνομων υλικών αντικειμένων. Αντιθέτως θα σχηματιζόταν η εντύπωση ενός «χυλού» ακτινοβολιών, μέσα στον οποίο, αυτό που ονομάζουμε εξατομικευμένο υλικό αντικείμενο, δεν θα αποτελούσε παρά ένα συγκεκριμένο πύκνωμα. Ο μη αντιληπτός από τις αισθήσεις μας, αλλά υπαρκτός κόσμος, αποτέλεσε όχι μόνο την αρχική θεωρία του Πλάτωνα, αλλά στη συνέχεια οι Δημόκριτος, Ηράκλειτος και Παρμενίδης, διδάξαν, ότι «*αυτά που αντιλαμβάνονται οι αισθήσεις μας δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, αλλά δημιουργούνται μόνο η φαντασία των ανθρώπων. Η γνώση που προέρχεται από τις αισθήσεις είναι ψευδής, μόνο η διανοητική σύλληψη των πραγμάτων μας οδηγεί στη συμπαντική αλήθεια*». (Μ. Δανέζης, Σ. Θεοδοσίου, (2003): 49 – 55)

Ποιο είναι όμως το χθες και το σήμερα; Πόσο γρήγορα το σήμερα θα γίνει χθες και πρέπει ήδη να το αντιμετωπίσουμε ως παρελθόν; Η έννοια του χθες και του σήμερα, του παλιού και του καινούριου είναι σχετική. Ο χρόνος δεν παρουσιάζει καμία ιδιότητα σε σχέση με τις πέντε

αισθήσεις μας. Αποτελεί ένα μη αισθητό, αθέατο «αντικείμενο». Άρα ο χρόνος ως τέταρτη και μη αισθητή διάσταση είναι ενιαίος και άπειρος, εισάγεται και ολοκληρώνει τον τετραδιάστατο χώρο, συντελώντας στην ανάπτυξη του χωροχρονικού συνεχούς. Δεν μπορούμε λοιπόν να βιώσουμε τον χρόνο, απλά προσπαθούμε να μετρήσουμε την προβολή του μέσα και πάνω στον αισθητό για εμάς τρισδιάστατο κόσμο, μέσω υποθετικών και αυθαίρετων τομών τις οποίες δημιουργούμε στη φύση του. Αυτές οι υποθετικές και αυθαίρετες τομές του ειδήλου του χρόνου, δεν εκφράζουν τίποτα από φυσική άποψη, αποτελούν απλά κατασκευάσματα των αισθήσεών μας (Μ. Δανέζης, Σ. Θεοδοσίου, (2003): 183 – 184) Η έννοια του χρόνου σαφώς και αποτέλεσε αντικείμενο φιλοσοφικής διάνοησης, η οποία ταυτίζεται με όσα η επιστήμη υποστηρίζει. Ο Ετιέν Κλέιν, στο βιβλίο του «Ο χρόνος» αναφέρει ότι το σύμπαν και κατ' επέκταση ο χρόνος του, δεν είναι κάτι έξω και γύρω από εμάς, κάτι που μας περιβάλλει. Εμείς, η ύπαρξή μας, ταυτιζόμαστε με τον ίδιο τον χρόνο και το χώρο, καθώς και με την περιέχουσα αυτούς οντότητα. Ο χρόνος, όπως και ο χώρος, για τον άνθρωπο δεν έχει εξωτερικό περίβλημα, αφού αποτελεί αυτή καθ' εαυτή την ύπαρξή του. Ο άνθρωπος δεν είναι μέρος του χωροχρόνου, αφού ο χωρόχρονος είναι ενιαίος και δεν μερίζεται, αλλά ταυτίζεται με αυτόν. Ως εκ' τούτου η ανθρώπινη φύση είναι από άποψη μέτρησης, άχρονη και αιώνια, και πανταχού παρούσα, ασχέτως αν κάτι τέτοιο δεν γίνεται κατανοητό μέσω των επιλεκτικά αναπτυχθεισών αισθήσεών μας. Πάντα πέφτουμε στην πλάνη, σ' αυτό το συλλογικό και φανταστικό, να νομίζουμε ότι αυτό που είναι μακρινότερο και πιο πίσω στον χρόνο είναι και πιο παιδικό και πιο αφελές, λες και ο πολιτισμός περίμενε τη δική μας βιολογική ενηλικίωση για να ενηλικιωθεί και αυτός. Το μακρινότερο λοιπόν μοιάζει και αφελέστερο. Αφέλεια ξαφνιαστική και αποκαλυπτική. (Ζ. Κοτιώνης, (2001): 38)

2.1.2. Ψυχικός παρεμβατισμός

«Εκεί μυστηριώδεις αναθυμιάσεις να δίνονται θαρρείς, από τη γη... Ο γκρεμνός αυτός σου προκαλεί δέος. Το σπήλαιο τούτο είναι κατοικία μυστηριωδών πνευμάτων, υπερφυσικών δυνάμεων. Είναι οι σεβάσμιοι πανάρχαιοι τόποι λατρείας... Εμπρός εις την αρχέγονη εικόνα της γης όπου κρατούνε, η ψυχή δέχεται ένα μυστικό τίναγμα, όπως οι ραβδοσκόποι στην αόρατη παρουσία του υπόγειου νάματος...»

«Μέσα εις το Μέρος κρύβεις το Όλον. Και το Όλον είναι το Μέρος».

Δ. Πικιώνης

Μέσα από την έρευνα αυτή γίνεται μία προσπάθεια να απαντηθεί ο αρχικός προβληματισμός, αυτός που σχετίζεται με τα απροσδιόριστα συναισθήματα που νιώθουμε, τα οποία σαφώς και ξεπερνούν τα όρια του απλού θαυμασμού. Ο Σίμελ επισημαίνει ότι ένα τοπίο δεν μπορεί να δημιουργηθεί χωρίς η ζωή που σφύζει μέσα στην εποπτεία και στο συναίσθημά μας να αποσπαστεί από την ομοιογένεια της φύσης, τα προβάλλει ως μία ενότητα. Τα στοιχεία αυτά τα μεταφέρει σε ένα νέο επίπεδο, τα ενσωματώνει μέσα στα όρια του τοπίου. Ο σπουδαιότερος φορέας της ενότητας αυτής είναι μάλλον αυτό που αποκαλεί κανείς «ψυχικό τόνο» (stimmung). Ο ψυχικός τόνος του τοπίου διαπνέει όλα τα μεμονωμένα του στοιχεία. Διότι, με έναν τρόπο που δύσκολα μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει, κάθε στοιχείο μετέχει σε αυτόν, ωστόσο ο ψυχικός τόνος ούτε υφίσταται έξω από τη συμβολή των επιμέρους στοιχείων, ούτε συντίθεται από αυτά. Δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα, πώς ο

ψυχικός τόνος του τοπίου διαπλέκεται με την εποπτική και συναισθηματική μας ενότητα. Ο Σίμελ εξηγεί ότι η φύση αποτελεί ένα πνευματικό μόρφωμα, δεν μπορεί κανείς να εισέλθει σε αυτό, το βιώνει μόνο χάρις στην ενοποιητική δύναμη της ψυχής και της εποπτείας, ως διαπλοκή του υπαρκτού, δηλαδή του πραγματικού που ορίζει η σύγχρονη φυσική και του φανταστικού που εκλαμβάνουν οι ανθρώπινες αισθήσεις. (G. Simmel, (2004): 16, 25 – 28) Επιπλέον, ο Καντ δηλώνει ότι αφού η επιστήμη της φύσης κατάφερε μία ασφαλή πορεία στην «ανίχνευση» των φαινομένων της, η αισθητική φαντασία ανέλαβε να παρουσιάζει για τον συναισθηματικό μας κόσμο την φύση στην «ολότητά» της και ως «ενσάρκωση της ιδέας του υπεραισθητού», την οποία δεν μπορούμε πια να διακρίνουμε στην «έννοια των κόσμων» (ο κόσμος των αισθήσεων και ο πραγματικός κόσμος). (G. Simmel, (2004): 72) Χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε εμπεριέχουμε μέσα μας τον πραγματικό κόσμο, χωρίς όμως να μας γίνεται αντιληπτό, με αποτέλεσμα να νιώθουμε έντονη συναισθηματική φόρτιση.

Το κοσμικό τοπίο που προβάλλεται, μοιάζει να αναδεικνύει μία απόλυτη και αιώνια τάξη, έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από μονιμότητα και δομή. Ακόμη και η διάσταση του χρόνου δεν φέρει καμία αμφισημία. (C. Noborg Schulz, (2009): 50) Η ερμηνεία του σύγχρονου πλανητικού περιβάλλοντος κατοίκησης περιλαμβάνει τη σωματική παρουσία και κίνηση μέσα σε αυτό και όπως επισημαίνει και ο Νίκος Καζερός «*σχετίζεται με το ταξίδι και την έννοια της χρονικότητας*» (N. Καζερός, (2003): 122) Με αποτέλεσμα σε αυτή την αλληλένδετη σχέση, να βιώνουμε χωρίς να το συνειδητοποιούμε όλη την ενέργεια του τετραδιάστατου κόσμου.

2.1.3. Συμπέρασμα

Η έννοια του βιωμένου και φανταστικού χώρου μπορεί να ταυτιστεί με πολλές πτυχές των έργων του ανθρώπου. Η ίδια η ερμηνεία της όταν λαμβάνεται από την σκοπιά της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της τέχνης, δίνει τις ίδιες απαντήσεις, αλλά μέσω διαφορετικών χειρισμών. Αυτό που προκαλεί εντύπωση, είναι πώς ενώ οι γενικές θεωρήσεις που προκύπτουν ιδωμένες και από τις τρεις απόψεις είναι πανομοιότυπες, ωστόσο, η διαδικασία της αντίληψης παραμένει δυσχερή! Προφανώς, ο λόγος που συντελεί σε αυτή την αδυναμία, είναι το γεγονός ότι η αντίληψη αποτελεί απόρροια του ανθρώπινου νου και των αισθήσεων, κάτι το οποίο η επιστήμη κυρίως επιβεβαιώνει.

2.2. Ο φυσικός γεωγραφικός χώρος

Η δεύτερη προσέγγιση αντανakλάται στην παραδοσιακή ανάλυση των τοπίων. Οι ενότητες που απαρτίζουν ένα τοπίο καθορίζονται με κριτήρια γεωμορφολογίας, χρήσεων γης ή και βλάστησης. Τα κριτήρια αυτά αποτελούν βασικά εργαλεία ερμηνείας της έννοιας, αλλά αποτελούν ένα μονοδιάστατο χαρακτήρα, οποίος δίνει ενότητες στατικές ή γενικές. (Μ. Γούλα, (2003): 25)

2.3. Η ιστορική συγκρότηση του χώρου όπως προκύπτει από την ανθρώπινη κατοίκηση

Αν προσπαθούσαμε να προσεγγίσουμε την παραδοχή της ιστορικής συγκρότησης του τόπου, θα λέγαμε ότι: το τοπίο είναι ένας χώρος χωρίς σαφή όρια, εκτός συγκεκριμένης κλίμακας ή γεωγραφίας, που ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται ή διαμορφώνει ανάλογα με τα μέσα, τις επιθυμίες και τις επιδιώξεις του. Είναι χώρος οικειοποιημένος, κωδικοποιημένος, που έχει δεχθεί χρήσεις, γεγονότα, που δεν είναι ελεύθερος και σε καμία περίπτωση δεν είναι κενός. Είναι αποτέλεσμα σχέσεων ανάμεσα σε οικονομικές δραστηριότητες, κοινωνικές δομές, πολιτιστικές αξίες καθώς και το φυσικό τους υπόβαθρο που μεταβάλλεται στο χρόνο. Είναι ο καθρέφτης της ζωής και του πολιτισμού. Αποτελεί ταυτόχρονα πεδίο καθημερινότητας αλλά και πλαίσιο συμβολικό. Κάθε φορά που κοιτάμε έναν τόπο αυτός διυλίζεται μέσα από τη σκέψη μας, τις γνώσεις μας, τα βιώματά μας, από το πολιτιστικό μας υπόβαθρο. Ο τόπος μετατρέπεται σε «τοπίο». Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι «τοπίο» είναι ταυτόχρονα ο τόπος και η νοητική ερμηνεία του. (Μ. Καψάλη, Ι. Ποτηριάδη, (2010): 14, 16)

Επίσης, η τρίτη παραδοχή της ερμηνείας του τοπίου θα μπορούσε ίσως να ταυτιστεί με ότι υποστηρίζει ο Κ. Μανωλίδης, λέγοντας: *«Κι ο τρόπος που επεξεργαζόμαστε νοητικά τον τόπο, δεν είναι άλλος από τον τρόπο με τον οποίο ορίζουμε τον εαυτό μας μέσα στον κόσμο»*. (Κ. Μανωλίδης, (2003): 9 – 11) Ο τόπος λοιπόν μπορεί να θεωρηθεί και να εξεταστεί ως προϊόν της ανθρώπινης εργασίας, ως ένα σύστημα το οποίο εμπεριέχει τα όνειρα και τις επιθυμίες καθώς και τα λάθη και τις αυθαιρεσίες των ανθρώπων και των κοινωνιών που το δημιουργούν. Όπως κάθε παραγόμενο αντικείμενο, το τοπίο είναι ένα προϊόν του οποίου η μορφή γίνεται φορέας των παραγωγικών δεδομένων και των κοινωνικών σχέσεων. Κατά συνέπεια είναι ένα απόσπασμα του χώρου και μία ολοκληρωμένη μορφή συγχρόνως. (Μ. Καψάλη, Ι. Ποτηριάδη, (2010): 18) Με λίγα λόγια θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο άνθρωπος κτίζει τον κόσμο του και έτσι γράφεται ένα μέρος της ιστορίας.

2.3.1. Η έννοια του Δρόμου

«Το έρημο τούτο μονοπάτι είναι απείρως ανώτερο από τις λεωφόρους των μεγαλουπόλεων. Γιατί με την κάθε πτυχή του, με τις καμπές του, τις άπειρες εναλλαγές της προοπτικής του χώρου που παρουσιάζει, μας μαθαίνει τη θεία υπόσταση της ατομικότητας της υποταγμένης εις την αρμονία του Όλου. Μελετούμε το πνεύμα που αναδίνεται από τους τόπους» (Δ. Πικιώνης, *Συναισθηματική Τοπιογραφία*, http://www.eikastikon.gr/arxitektoniki/pikionis/txt_self_topografia.html)

Οι διαδρομές πάνω στο ανάγλυφο του τοπίου αποτελούν επέκταση του φυσικού τόπου και λειτουργούν σαν μέσω σύνδεσης του ατόμου με το περιβάλλον του. Η σύνδεση αυτή έγκειται στο γεγονός της διαμόρφωσής του από τον άνθρωπο με σκοπό να μπορεί να εξυπηρετεί τις ανάγκες του μέσα στο χώρο και στον χρόνο. Ο άνθρωπος καταφέρνει να «κτίσει» τον χρόνο, μεταφράζοντας βασικές χρονικές δομές, σε χωρικές ιδιότητες. Όμως ένα υποτυπώδες δίκτυο διαδρομών θα μπορούσε, συν τω χρόνω, να σημανθεί από την ίδια την φύση, σε αυτή την περίπτωση το μονοπάτι προκαλεί τον επισκέπτη του να εξερευνήσει τον τόπο που τον

περιβάλλει, να γίνει μέτοχος στην δεδομένη εμπειρία του χώρου και να πράξει κατά συνείδηση εάν θέλει να μετέχει ενεργά και να αποτυπώσει πάνω εκεί τον εαυτό του. Το περπάτημα παίρνει μία συμβολική μορφή που επιτρέπει στον άνθρωπο να «κατοικήσει» στον κόσμο. (Μ. Καψάλη, Ι. Ποτηριάδη, (2010): 10) Συνεπώς, ο δρόμος αποτελεί ένα θεμελιώδες υπαρξιακό σύμβολο που συγκεκριμενοποιεί την έννοια του χρόνου. Ορισμένες φορές ο δρόμος οδηγεί σε ένα τέρμα, δηλαδή σε ένα στόχο με νόημα, όπου η κίνηση αναστέλλεται και ο χρόνος μετατρέπεται σε μονιμότητα.

2.3.2. Ο φυσικός γεωγραφικός χώρος και η ιστορική συγκρότηση του χώρου συντελούν σε μία νέα ολότητα

Η δεύτερη και η τρίτη εκδοχή μας ερμηνεύουν και μία ακόμα διάσταση του χώρου, που σχετίζεται με τον χαρακτήρα του. Ως ένα βαθμό, ο χαρακτήρας ενός τόπου εξαρτάται από τον χρόνο: αλλάζει με τις εποχές, την ώρα της ημέρας, τις καιρικές συνθήκες. Ο χαρακτήρας προσδιορίζεται από την υλική και μορφολογική σύσταση του τόπου. Πρέπει συνεπώς να αναρωτηθούμε, πώς είναι το έδαφος πάνω στο οποίο περπατάμε, πώς είναι ο ουρανός πάνω από τα κεφάλια μας, ή γενικότερα, πώς είναι τα όρια που ορίζουν τον τόπο. Το πώς είναι ένα όριο εξαρτάται από τον σχηματισμό ή άρθρωση της μορφής του, η οποία σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο είναι «κτισμένο». Κοιτώντας για παράδειγμα ένα κτίριο από αυτή τη σκοπιά, θα πρέπει να εξετάσουμε πώς «κάθεται» στο έδαφος ή πώς υψώνεται προς τον ουρανό. Ο χαρακτήρας λοιπόν ενός τόπου από τη μία πλευρά δηλώνει μία γενική συνολική ατμόσφαιρα, ενώ από την άλλη παραπέμπει στη συγκεκριμένη μορφή και υλική υπόσταση των στοιχείων που προσδιορίζουν τον χώρο. Κάθε πραγματική παρουσία συνδέεται στενά με ένα χαρακτήρα. Αυτό υποδηλώνει ότι το περιβάλλον για εκείνον που το βιώνει, αποκτά νόημα, δηλαδή ο κάθε χαρακτήρας – ατμόσφαιρα κάποιου τόπου, συνίσταται σε μία αντιστοιχία μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού κόσμου, όπως και μεταξύ ψυχής και σώματος. (C. Noberg Schulz, (2009): 16 – 17, 23)

Ο χώρος που μελετάται κάτω από την σύμπραξη των δύο ερμηνειών, προβάλλεται ως ο υλικός χώρος, ο δεδομένος, ο τρισδιάστατος. Είναι ο χώρος, ο οποίος απορρίπτεται από την πρώτη εκδοχή ερμηνείας του τόπου. Επίσης, ο χρόνος προβάλλεται γραμμικά, είναι ο μετρήσιμος, ο κατασκευασμένος χρόνος, ο οποίος εξυπηρετεί τις ανθρώπινες ανάγκες. Και σε αυτή τη περίπτωση είναι δυνατόν να διαφανεί μία *ολότητα*, η οποία βέβαια διαφέρει από το ενιαίο και συνεχές που περιγράφεται στην περίπτωση του βιωμένου και φαντασιακού. Η ολότητα αυτή δημιουργείται αποσπασματικά, αφού σαν απόσπασμα λειτουργεί και ο τόπος, σαν μία δεδομένη περιοχή. Η δεδομένη λοιπόν «εικόνα» περιλαμβάνει το κτίζειν, τη γεωμορφολογία του εδάφους, τη μέρα, τη νύχτα, τον άνθρωπο, τη φύση, όλα τα «μεμονωμένα» στοιχεία του τόπου, σε ένα αδιάσπαστο όλον, όπου εκεί τα πάντα συνεργάζονται σωστά, με αποτέλεσμα να προκύπτει αυτή η ενιαία εικόνα, ή αλλιώς ο χαρακτήρας του τόπου.

2.4. Τελικά τι είναι τόπος;

Πώς θα ερμηνεύαμε τελικά την έννοια του τοπίου; Με τη λέξη «τοπίο» αναφερόμαστε ταυτόχρονα σε μία καθορισμένη γεωγραφική ενότητα αλλά και στην πρόσληψή της από το βλέμμα μας, δηλαδή σε μία νοητική κατασκευή που επιλέγει, ερμηνεύει και ανασυνθέτει τα δεδομένα αυτής της ενότητας. Στη διαδικασία αυτή ενεργούν ψυχολογικοί, αισθητικοί και ιδεολογικοί επικαθορισμοί, με τους οποίους διασταυρώνονται ευρύτερες φιλοσοφικές συνιστώσες κάθε εποχής. Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε στοιχεία του περιβάλλοντος ως τοπίο, εκφράζοντας τη φαντασιακή μας σχέση με τη φύση, αντιπροσωπεύει τελικά τον τρόπο με τον οποίο ορίζουμε τον εαυτό μας μέσα στον κόσμο. Στο τοπίο αναγνωρίζουμε τα περιγράμματα των μορφών, χωρίς να προλάβουμε να αναγνωρίσουμε μέσα τους την αντήχηση μίας κοσμοαντίληψης. Προβάλει αφανές, ως μία εσωτερική κατάσταση πίσω από την ορατή μορφή του. (Κ. Μανωλίδης, (2003): 9 – 12)

3. Σχέση τόπου – αρχιτεκτονικής

Η ψυχική διεργασία εξαρτάται από την ταύτιση και υποδηλώνει την αίσθηση ότι συνδέεσαι, ότι «ανήκεις», η πιο θεμελιώδης ανάγκη του ανθρώπου είναι να βιώσει την ύπαρξή του ως κάτι που έχει νόημα. Τα νοήματα του φυσικού τόπου ομαδοποιήθηκαν σε επιμέρους κατηγορίες, που συμπυκνώνουν την κατανόηση της φύσης από τον άνθρωπο. Προφανώς ο άνθρωπος βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με αυτά τα νοήματα. Είναι και αυτός ένα «πράγμα» ανάμεσα σε «πράγματα». Κατοικούμε ποιητικά όταν μπορούμε να «διαβάσουμε» την αποκάλυψη των πραγμάτων που απαρτίζουν το περιβάλλον μας. Ο Χάιντεγκερ μας λέει ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να δημιουργήσει νοήματα εντελώς δικά του. Ο άνθρωπος είναι μέρος του «ζώντος κόσμου» και τα νοήματα αναγκαστικά αποτελούν τμήματα ενός συνόλου, που απαρτίζεται από φυσικά συστατικά στοιχεία. Οτιδήποτε δημιουργείται από τον άνθρωπο είναι μέσα στον κόσμο, βρίσκεται ανάμεσα στη γη και στον ουρανό, και ως εκ τούτου δεν μπορεί παρά να φανερώνει αυτό το γεγονός. Γενικά, τα πράγματα συλλέγουν κόσμο και έτσι αποκαλύπτουν την αλήθεια. Το να φτιάχνεις ένα πράγμα σημαίνει να «ενεργοποιείς» την αλήθεια. Ένας τόπος είναι ένα τέτοιο πράγμα, και σαν τέτοιο είναι ένα ποιητικό γεγονός. Την ποίηση – κατασκευή τόπων ο Schulz την αποκαλεί αρχιτεκτονική. (C. Nöberg Schulz, (2009): 180 – 184)

Παραπάνω γίνεται αναφορά στον χαρακτήρα κάποιου τόπου. Ο χαρακτήρας εξαρτάται από το πώς είναι φτιαγμένα τα πράγματα, και συνεπώς καθορίζεται από την τεχνική υλοποίηση, το «κτίζειν». Ο Χάιντεγκερ επισημαίνει ότι η ελληνική λέξη «τέχνη» σήμαινε μία δημιουργική «από-κάλυψη» της αλήθειας, και ανήκε στην ποίηση, δηλαδή στο «ποιήν» (φτιάχνω, κατασκευάζω, δημιουργώ). Μία φαινομενολογία του τόπου λοιπόν, θα πρέπει να εξετάζει τους βασικούς τρόπους κατασκευής και τη σχέση τους με τη διάθρωση της μορφής. Μόνο έτσι μπορεί η αρχιτεκτονική θεωρία να αποκτήσει μία πραγματικά συγκεκριμένη βάση. Ο άνθρωπος καλείται ταυτιστεί με τον τόπο, η βασική πράξη της αρχιτεκτονικής είναι να κατανοήσει αυτό το κάλεσμα. Έτσι προστατεύουμε τη γη και γινόμαστε αναπόσπαστο μέρος μίας περιεκτικής ολότητας. Αυτό που προτείνεται δεν είναι ο όρος ενός «περιβαλλοντικού ντετερμινισμού», απλώς τονίζεται το γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι αναπόσπαστο μέρος του

περιβάλλοντος, στην αντίθετη περίπτωση το μόνο που μπορεί να προκύψει είναι η ανθρώπινη αλλοτρίωση. (C. Noberg Schulz, (2009): 18, 26 – 27)

Ο ελληνικός παραδοσιακός τόπος, ο οποίος φέρει επίσης μνήμες που αντανακλώνται από την παρουσία των αρχαίων μνημείων, και ιδιαίτερα αυτά της κλασσικής, αλλά και αργότερα της ελληνιστικής αρχαιότητας, συνδέεται με την «κλασσική αρχιτεκτονική». Με τον όρο κλασσική αρχιτεκτονική δεν νοείται αυστηρά η αρχιτεκτονική που αναπτύχθηκε κατά τα «χρυσά» αυτά έτη, ο όρος γενικεύεται και ισχύει και σήμερα, καθώς τα χαρακτηριστικά που τη διέπουν εξακολουθούν να εφαρμόζονται και από τους σύγχρονους αρχιτέκτονες. Η κλασσική αρχιτεκτονική λοιπόν διακρίνεται από την δυνατότητά της να απεικονιστεί ως συνεκτικό σύνολο, καθώς και από την αρθρωμένη τάξη. Χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένη παρουσία, και κάθε στοιχείο διαθέτει μία διακριτή «προσωπικότητα». Οι μορφές της κυοφορούν μία «οργανική ζωή». Φαίνονται ως το αποτέλεσμα μίας συνειδητής συν – θέσης ξεχωριστών στοιχείων, και δίνουν στον άνθρωπο ταυτόχρονα την αίσθηση του ριζώματος και της ελευθερίας. Ο κλασσικός χώρος συνενώνει τοπολογικά και γεωμετρικά χαρακτηριστικά. Το κάθε κτίριο μπορεί να διέπεται από μία αυστηρή γεωμετρική τάξη, που αποτελεί τη βάση της ταυτότητάς του, αλλά η οργάνωση περισσότερων κτιρίων σε ένα σύστημα είναι τοπολογική. Η κλασσική αρχιτεκτονική περιγράφεται με βάση τη προοπτική. Τέλος, το φως χρησιμοποιείται για να τονίζεται η πλαστική παρουσία των μερών και του όλου, μέσω μίας εναλλαγής φωτός και σκιάς που πλάθει τη μορφή. Στην ελληνική αρχιτεκτονική επιχειρείται ο συντονισμός όλων των μερών σε ένα συνολικό, ομοιογενή χώρο, μία αντίληψη που περιέχει συγγενικά προς εκείνα του «κοσμικού χώρου» και εκφράζει μία πίστη σε ένα «αρμονικό σύμπαν». Η ανάπτυξη του ομοιογενούς χώρου, ωστόσο, δεν εμπόδισε την ουσιαστική διαφοροποίηση των επιμέρους χώρων ανάλογα με το νόημά τους. (C. Noberg Schulz, (2009): 81 – 83)

Επομένως το τοπίο διαθέτει μία πολυσύνθετη δύναμη που λειτουργεί ως καμβάς πολιτισμικής γραφής. Η γη μετατρέπεται σε ένα αφηγηματικό πεδίο, που εντός του συγχωνεύει τη μυθολογία του τετελεσμένου αγώνα της με τον κόσμο. (Ζ. Κοτιώνης, (1994): 78) Όπως επισημαίνει και ο Κ. Μανωλίδης, ο μείζων στόχος στον σχεδιασμό του τοπίου είναι η δημιουργική ερμηνεία αυτής της δυσχερούς συνύπαρξης, τοποθετημένη στον καμβά των ευρύτερων αφηγήσεων του τοπίου (Κ. Μανωλίδης, (2003): 46) Το ερώτημα του Δ. Πικιώνη προκαλεί έντονο προβληματισμό:

«Τι δύναται να προσθέσει εις την ευαισθησία των τόπων αυτών ο μη κατέχων ευαισθησία; Πώς μπορείς να προσθέσεις μια γραμμή η οποία να μη ταραξεί το όλον ως παρείσακτη; Πώς δύνασαι να ενεργήσεις εκεί που είναι νόμιμο ή αναγκαίο να ενεργήσεις, χωρίς η ενέργεια σου να φανεί επιτηδευμένη και υπερφίαλη, αλλά να μένει τουναντίον ταπεινή και αφανής; Που δύναται κανείς να παρέμβει; Ασφαλώς εκεί που η παρουσία αναμφισβήτητων αναγκών το απαιτεί»

Δημήτρης Πικιώνης

Η απάντηση στην πράξη της παρέμβασης, βρίσκει νόημα στην οργανική ενότητα των χτιστών χώρων με το φυσικό τοπίο, το οποίο θα λειτουργεί σαν υλικό και συμβολικό

συμπύκνωμα μίας πράξης. Η οργανική συμπλοκή με τον φυσικό τόπο, θα γίνει θεματοφύλακας της ιστορικής μνήμης και ορίζει την στάση του ατόμου απέναντι στη ζωή. Η αρχιτεκτονική καλείται να αποτελέσει την συμπληρωματική μορφή του τοπίου και της μορφολογίας του φυσικού περιβάλλοντος, δημιουργώντας μία αρχιτεκτονική που θα θέλει να εξαφανιστεί μέσα στο τοπίο. Επίσης να επιτευχτεί μία συνάρτηση του τοπικού και του χρονικού στοιχείου με το γενικό και το α – χρονικό, που σημαίνει μία αρχιτεκτονική η οποία σέβεται την τοπολογική διαμόρφωση του άμεσου φυσικού – χτιστού χώρου και του πολιτιστικού περιβάλλοντος, ενώ ταυτόχρονα να εκφράζει την κατασκευαστική της λογική. (Γ. Σημαιοφορίδης, (2005): 24, 124)

3.1. Επέμβαση σε ιστορικό περιβάλλον

Το ζήτημα της επέμβασης γίνεται ακόμα πιο σύνθετο, όταν η περιοχή αναδύει ιστορικές μνήμες. Είναι ανάγκη τα μνημεία και ο χαρακτήρας, εν γένει, ενός ιστορικού οικισμού να διατηρηθούν. Η παρουσία των μνημείων αποτελεί μία σύγκρουση ανάμεσα στο δυναμικό, μεταβαλλόμενο παρόν του τόπου και στο αστικό και αμετάβλητο παρελθόν του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι επιβεβλημένη η σύνθεση του παρόντος με το παρελθόν και η ένταξη των μνημείων στη σύγχρονη ζωή, ούτως ώστε η ιστορία να ενσωματωθεί στη ζωή της πόλης, δηλαδή στο τώρα, με αποτέλεσμα οι ιστορίες των καιρών να γράφονται ταυτόχρονα. Ο Δ. Ζήβας θεωρεί ότι είναι ζωτικής σημασίας η επιλογή μεταξύ της διατήρηση των μνημείων σαν μουσειακά αντικείμενα, εκθέματα, εμπορεύματα ή σαν ζωντανούς οργανισμούς, ενταγμένους στο ρυθμό και στις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Τέλος, θεωρεί ότι το ιστορικό αντικείμενο δεν πρέπει να είναι απομονωμένο, απομακρυσμένο ή δυσπρόσιτο, ούτε περιφραγμένο με κάποιο κιγκλίδωμα, αλλά να τοποθετείται σαν ενεργό στοιχείο μέσα στο περιβάλλον, καθώς η ιστορία που αποτυπώνεται στον χώρο μέσω των μνημείων δεν προορίζεται μόνο για μάθηση, αλλά και για βαθύτερη κατανόηση και βίωση.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Χάρτας της Βενετίας: *«Η συντήρηση των μνημείων ευνοείται πάντοτε από την καταλληλότητά τους να χρησιμοποιηθούν για κάποιο σκοπό ωφέλιμο στην κοινωνία»*. Το άρθρο 6 αναφέρει: *«Η συντήρηση του μνημείου συνεπάγεται και την διατήρηση του άμεσου περιβάλλοντός του...»*, ενώ το άρθρο 4 της Διακήρυξης του Άμστερνταμ: *«Μία πολιτική ολοκληρωμένης διαχείρισης μπορεί να πετύχει μόνο όταν ληφθούν υπόψη κοινωνικοί παράγοντες και η πολιτική της διατήρησης σημαίνει επίσης την ένταξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στην κοινωνική ζωή»*.

Ανεξάρτητα από τη στάση που κρατάμε σχετικά με την διατήρηση των μνημείων, η ύπαρξή τους είναι εκ των πραγμάτων δεδομένη, ενώ δεν μπορούμε να μη λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι επιτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο και μπορούν να καλύψουν ποικίλες ανάγκες των κατοίκων. Κατά κύριο λόγο τα μνημεία και οι ιστορικοί τόποι, γενικότερα, έχουν διδακτική αξία και ικανοποιούν την ψυχική ανάγκη για σύνδεση με το παρελθόν, ενδυναμώνουν και διατηρούν την τοπική ταυτότητα και την συλλογική μνήμη. Έχουν αισθητική αξία και μπορούν να λειτουργήσουν ως χώροι συνάντησης, επαφής με το φυσικό περιβάλλον, εκτόνωσης και αναψυχής. (Πετρίδου, (1995))

Η προστασία της υλικής υπόστασης του μνημείου με ταυτόχρονη τη διαφύλαξη της ιστορικής και συλλογικής μνήμης, η λειτουργία του χώρου ως «δημόσιου» και η ένταξή του στην καθημερινή ζωή, αποτελούν τις βασικότερες αρχές στην υλοποίηση της σχεδιαστικής πρότασης. Με τον όρο «δημόσιος χώρος» στην σύγχρονη εποχή, νοείται ο χώρος στον οποίο επιτρέπεται η ελεύθερη πρόσβαση σε όλους, ευνοείται η ανάμιξη διαφορετικών ομάδων, αποτελεί τόπο ανάπτυξης της δύναμης των πολιτών και της ελεύθερης έκφρασης (π.χ. αρχαίο θέατρο). (Κάτου Μ., (2006): 16) Επίσης, ο δημόσιος χώρος πρέπει να ενσωματώνει και άλλες περιοχές ή να αναδεικνύει νέα ενδιαφέροντα στοιχεία, να αναζητεί καινούριες χρήσεις και προοπτικές, μένοντας όμως άρρηκτα συνδεδεμένος με την ζωή των κατοίκων και των επισκεπτών. Ουσιαστικά πρόκειται για την διαδικασία «ενοποίησης» των αρχαιολογικών χώρων με τους ιστορικούς οικισμούς και με το ευρύτερο περιβάλλον. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί τι εννοούμε με τον όρο «ενοποίηση». «Ενοποίηση» είναι η δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου, το οποίο θα περιλαμβάνει ως προεξάρχοντα στοιχεία τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους, θα ενσωματώνει όμως παράλληλα χώρους πρασίνου, ελεύθερους κοινόχρηστους χώρους και διάφορες κοινωφελείς εγκαταστάσεις. (Γαλάνη Ν., (2006): 3 – 4)

4. Η νήσος Μήλος

4.1. Μυθολογία – Ιστορία

Σύμφωνα με το μύθο, πολλά ονόματα αναφέρονται για τη Μήλο, όπως Βυβλίσ, Γοργίς, Μεμβλίσ, Άκιτος, Ζεφυρία, με επικρατέστερο όμως το σημερινό της όνομα. Ο αρχαίος μύθος αναφέρει ότι ο πρώτος οικιστής του νησιού ονομάζεται Μήλος. Λέγεται ότι κάποιος νέος με το όνομα αυτό έφυγε από τη Δήλο και πήγε στην Κύπρο. Εκεί γνωρίστηκε με την οικογένεια του βασιλιά Κινύρα που έγινε στην αρχή επιστήθιος φίλος του γιου του βασιλιά, τον Άδωνη, και αργότερα έγινε συγγενής του αφού παντρεύτηκε την κόρη του Πελία. Το σύνδεσμο των δύο αντρών, τη φιλία και την επικοινωνία τους, δε διέλυσε ούτε ο θάνατος του Άδωνη. Όταν ο Μήλος πληροφορήθηκε για τον θάνατο του φίλου του, κρεμάστηκε από ένα δέντρο που ονομάστηκε Μηλιά. Η θεά του έρωτα, η Αφροδίτη, συγκινημένη από το γεγονός και τον αδόκητο θάνατο των δύο νέων, μεταμόρφωσε τον Μήλο σε μήλο, και τη γυναίκα του, η οποία αυτοκτόνησε, σε περιστέρι. Παράλληλα, τον γιο τους, που λεγόταν και αυτός Μήλος, τον έστειλε στο Αιγαίο, και εκείνος με τη σειρά του, οίκησε στη Μήλο. Ονοματολογικά, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το όνομα της Μήλου προέρχεται από την προελληνική λέξη «βίλος», που μεταγενέστερα εξελίχτηκε στην αρχαία ελληνική λέξη «μήλος» που σήμαινε «πρόβατο». Οι κάτοικοί της λέγεται ότι ήταν οι Κάρες ή Φοίνικες, το σίγουρο πάντως είναι ότι η Μήλος κατοικήθηκε από τους Δωριείς, γύρω στο 1100 π. Χ.

Κατά τη νεολιθική περίοδο (7000 – 2800 π. Χ.) παρατηρείται μία ακμή στο νησί λόγω της εκμετάλλευσης ενός πολύτιμου ορυκτού πετρώματος, του οψιδιανού λίθου. Ο οψιδιανός είναι ένα μαύρο, πολύ σκληρό πέτρωμα με γυάλινη μορφή, για τον λόγο αυτό ονομάζεται «ορυκτή ύαλος». Οι κάτοικοι είχαν ειδικευτεί στην επεξεργασία αυτού του πετρώματος, κατασκευάζοντας διάφορα εργαλεία, όπως όπλα, μαχαίρια, αιχμές για βέλη και δόρατα κ.α.

Οι πρώτες ανασκαφές που έγιναν στο νησί από τους Άγγλους αρχαιολόγους Σμιθ και Όγκαρθ, φέρνουν στο φως ερείπια της προϊστορικής πόλης Φυλακωπής, η οποία καλύπτει μία περίοδο πάνω από 1.500 χρόνια. Όταν η πόλη εγκαταλείπεται μετά το 1.100 π.Χ., η ζωή της Μήλου μεταφέρεται σε μία άλλη περιοχή, στο σημερινό Κλήμα, το οποίο χτίζεται από Δωριείς που εγκαθίστανται στο νησί. Η Μήλος καλλιεργεί τις τέχνες όπως κεραμική και γλυπτική και γνωρίζει μεγάλη ακμή.

Στους Περσικούς Πολέμους οι Μήλαιοι αγωνίστηκαν στο πλευρό των Αθηναίων και εναντίον των Περσών στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και στη Μάχη των Πλαταιών (479 π. Χ.). Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου, η Μήλος επιχείρησε να μείνει ουδέτερη. Οι Αθηναίοι έστειλαν το 425 π. Χ. στόλο με στρατηγό το Νικία να επιβάλει στους Μήλειους να προσχωρήσουν στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Το νησί υποχρεώθηκε να πληρώνει φόρο στους Αθηναίους.

Δέκα χρόνια αργότερα με προτροπή του Αλκιβιάδη γίνεται και δεύτερη εκστρατεία κατά των Μήλειων. Η εκστρατεία αυτή εξιστορείται από το Θουκυδίδη, ο οποίος στο έργο του (βιβλίο Ε΄) συμπεριέλαβε και τον περίφημο διάλογο Αθηναίων – Μήλειων, όπου οι Μήλαιοι

επικαλούνται το δίκαιο. Μετά δύο χρόνια οι Αθηναίοι καταστρέφουν την πόλη, θανατώνουν του άντρες και οδηγούν γυναίκες και παιδιά στα σκλαβοπάζαρα. Επηρεασμένος από αυτό το γεγονός ο Ευριπίδης γράφει τις «Τρωάδες», κρίνοντας έτσι τους Αθηναίους. Με το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου, οι Σπαρτιάτες φρόντισαν να επιστρέψουν όσοι Μήλαιοι είχαν διασωθεί από τον όλεθρο στη Μήλο. Στα επόμενα χρόνια υπό την κυριαρχία των Μακεδόνων και των Πτολεμαίων η Μήλος γνωρίζει περίοδο ακμής όπου ακμάζουν η οικονομία το εμπόριο και κυρίως οι τέχνες. Η ελληνιστική εποχή αποτελεί μία λαμπρή περίοδο για το νησί, κατά την οποία κόβονται νομίσματα, φιλοτεχνείται το μαρμάρινο άγαλμα του Ποσειδώνα, η ξακουστή Αφροδίτη της Μήλου κ. α.

Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους στη Μήλο διατηρείται η ειρήνη και η άνθηση του εμπορίου και των τεχνών. Σε αυτή την περίοδο κάποιοι αρχαιολόγοι τοποθετούν θέατρο, ωστόσο κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι ανήκει στα ελληνιστικά χρόνια, ενώ αυτό σώζεται κατά τη ρωμαϊκή του φάση. Την ίδια εποχή φτάνει ο χριστιανισμός στο νησί και εξαπλώνεται ταχύτατα. Οι Μήλαιοι τον 1ο μ.Χ. αιώνα λάξεψαν τις κατακόμβες μέσα στους βράχους.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο καθώς η ρωμαϊκή αυτοκρατορία χωρίζεται σε δυτική και ανατολική, η Μήλος περνά στο βυζαντινό κράτος στην επαρχία των Νήσων. Όμως η εκτεταμένη βυζαντινή αυτοκρατορία δυσκολευόταν να προστατέψει τα μικρά νησιά του Αιγαίου και έτσι αυτά υπέφεραν από τη μάστιγα των πειρατών. Υπήρξαν επίσης σεισμοί και πειρατείες και καταστράφηκαν οι πόλεις Κλήμα και Μήλος. Γύρω στον 8ο ή 9ο αιώνα οι Μήλαιοι επαναστατούν ενάντια στο βυζαντινό αυτοκράτορα, κυρίως για θρησκευτικούς λόγους.

Το 1204, με την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, η Μήλος καθώς και τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου περνούν στα χέρια των Ενετών, το 1566 παραδίνονται στους Τούρκους, ενώ το 1830 συμπεριλαμβάνονται στο ελληνικό κράτος. Η Μήλος ήταν από τα πρώτα νησιά των Κυκλάδων που ανταποκρίθηκαν με αγωνιστές και με παροχή χρημάτων στην επανάσταση του 1821 εναντίον των Τούρκων. Στα νερά της Μήλου έγινε η πρώτη ναυμαχία ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους στις 11 Απριλίου του 1821. Η Μήλος περιελήφθη από το 1830 στο ελληνικό κράτος, όπως και όλα τα κυκλαδίτικα νησιά. Κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, οι δυνάμεις των Αγγλων και των Γάλλων ίδρυσαν ναυτική βάση στο λιμάνι του Αδάμαντα. Στη θέση Μπομπάρδα υπάρχει μνημείο των πεσόντων Γάλλων από την εποχή εκείνη. Η Μήλος ήταν παρούσα και στους πολέμους που ακολούθησαν. Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο Αδάμαντας χρησιμοποιήθηκε ξανά σαν βάση του γαλλικού στόλου στο Αιγαίο. Κατά τη μικρασιατική καταστροφή, το 1922 η Μήλος δέχτηκε πάνω από 150 πρόσφυγες. Παίρνει μέρος στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Γερμανοί καταλαμβάνουν το νησί, όμως το 1945 και συγκεκριμένα στις 9 Μαΐου, οι Μήλαιοι αντιστέκονται στους εχθρούς τους και μένουν πια ελεύθεροι, σηκώνοντας την ελληνική σημαία. Κατά τον 20ο αιώνα, η Μήλος αποτέλεσε κατά διαστήματα και τόπο εξορίας αριστερών. Τα τελευταία χρόνια η Μήλος ανακαλύπτεται από τους ξένους και γνωρίζει μεγάλη τουριστική ανάπτυξη. (Χιωτοπούλου Ν., (2003): 68 – 70, Γκάγκα Α., (2006): 13 – 15)

4.2. Γεωγραφία – Μορφολογία – Γεωλογία

Η νήσος Μήλος βρίσκεται στο σύμπλεγμα των Κυκλάδων με γεωγραφικό πλάτος 36° 41' Βόρειο και γεωγραφικό μήκος 24° 25' Ανατολικό. Η επιφάνειά του ανέρχεται σε 151 km² με μήκος ακτών 126 km και έδαφος μάλλον ορεινό με χαμηλό ύψος βουνών και υψηλότερη κορυφή του Προφήτη Ηλία στα 751m. Είναι ένα ηφαιστειακό νησί, ξηρό και ανεμώδες με ετήσια βροχόπτωση κάτω των 400 mm. Οι οικισμοί του νησιού αποτελούν σήμερα τον Δήμο της Μήλου με κύριο λιμάνι στον Αδάμαντα. Οι περισσότεροι οικισμοί είναι συγκεντρωμένοι στο Β – ΒΑ μέρος του νησιού.

Η Μήλος καταλαμβάνει έκταση 151.000 στρέμματα και το 86% είναι υψομετρικά χαμηλότερη από 200μ. Η μορφολογία του νησιού εξαρτάται άμεσα από τη γεωλογία της. Στο Νοτιοδυτικό και δυτικό μέρος του νησιού οι μεγάλοι και πολυάριθμοι ηφαιστειακοί δόμοι επέδρασαν καθοριστικά στη μορφολογία του. Έτσι το μέρος αυτό είναι πιο λοφώδες από ότι το ανατολικό με υψηλότερο σημείο την κορυφή Προφήτης Ηλίας, με υψόμετρο 751μ., η οποία σημειώνεται ότι είναι και η υψηλότερη του νησιού. Στο ανατολικό τμήμα η μεγαλύτερη εξάπλωση των χαλαρών και εξαλλοιωμένων πετρωμάτων έδωσε χαμηλό ανάγλυφο. Στο τμήμα αυτό το μεγαλύτερο υψόμετρο είναι 251μ. στην Μουρτόραχη. Οι μορφολογικές κλίσεις ποικίλουν, αλλά είναι γενικά πολύ μεγάλες στις κλιτείες των ηφαιστειακών δομών (Πλάκα) και στις εξωτερικές κλιτείες των ηφαιστειακών κώνων (Φυρίπλακα) καθώς και στο σύνολο των κλιτύων του ηφαιστειακού κώνου του Προφήτη Ηλία. Πιο απότομο ανάγλυφο και μεγάλες μορφολογικές κλίσεις παρουσιάζονται στις Ανατολικές ακτές της νήσου με χαρακτηριστικές περιπτώσεις τους κρημνούς της ακτογραμμής ανατολικά της περιοχής Δεμενεγάκι και Θειορυχείων, στα μεγάλα ρήγματα (Λεκάνη Ζεφυρίας) και στα ορυχεία της ΒΑ Μήλου.

Η Μήλος είναι ηφαιστειογενές νησί, αποτέλεσμα εκτεταμένης ηφαιστειακής δραστηριότητας. Εξ αιτίας φαινομένων τα οποία συνδυάζονται άμεσα με το γεωλογικό καθεστώς στο χώρο του τόξου (έντονη τεκτονική γεωθερμική δραστηριότητα, εξαλλοιώσεις) έχουν δημιουργηθεί οικονομικού ενδιαφέροντος προϊόντα εξαλλοίωσης (καολίνης, μπετονίτης) ή μεταλλοφόρες (βαρύτης, άργυρος, θείο, μαγγάνιο κλπ.) καθώς και σημαντικά γεωθερμικά πεδία στο νησί, κυρίως στη περιοχή της Ανατολικής Μήλου. Η στρωματοποιημένη εικόνα του νησιού από τους κατώτερους προς τους ανώτερους σχηματισμούς είναι η εξής: κρυσταλλικό υπόβαθρο, νεογενή ιζήματα, παλιοί ηφαιστειακοί τόφφοι και τοφφίτες, ιγνιμβρίτες, παλιές ρυολιθικές εκχύσεις, παλιές δακτιτικές – ανδεσιτικές εκχύσεις, διαφόρων τύπων αναβλήματα, νεότεροι τόφφοι, διάφορα λαχάρ, νεότερες ρυολιθικές εκχύσεις και αναβλήματα και νεότερες αποθέσεις. (Γκάγκα Α., (2006): 15 – 18)

4.3. Παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Λόγω των ισχυρών σεισμών πολύ λίγα παλαιά σπίτια έχουν διασωθεί. Στη Μήλο, όπως και στα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων, είχε αναπτυχθεί μια λιτή ιδιότυπη αρχιτεκτονική, η οποία παραμένει μέχρι σήμερα. Τα περισσότερα παραδοσιακά αιγαιοπελαγίτικα σπίτια είναι μονόπατα ή δίπατα, είναι χτισμένα με φυσικό λίθο και έχουν μικρά παράθυρα και επίπεδες στέγες. Το εσωτερικό τους διαιρείται σε τρία τμήματα: το καθιστικό, τη κουζίνα και τη

κρεβατοκάμαρα. Απέξω τα σπίτια αυτά είναι ασβεστωμένα και έχουν πολύχρωμα παραθυρόφυλλα και ξύλινες πόρτες. Είναι χτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο, δίπλα σε στενά πλακόστρωτα δρομάκια, όπου ξεπροβάλλουν λουλούδια όλων των χρωμάτων. Ιδιαίτερο στοιχείο στην αρχιτεκτονική της Μήλου αποτελούν τα «σύρματα». Σύνηθες είναι το φαινόμενο της εσκαφής παράκτιων «μαλακών» βράχων και η δημιουργία τεχνητών σπηλαίων μικρού βάθους 7-10m που κλείνουν από εξωτερική πόρτα και χρησιμοποιούνται για την φύλαξη ψαροκάικων. Οι κατασκευές αυτές απαντώνται σε ευρεία κλίμακα μόνο στην Μήλο, ονομάζονται «σύρματα» και αποτελούν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του τόπου. Βρίσκονται διάσπαρτες σε διάφορες παραλίες, ενώ έχουν δημιουργηθεί και σχετικοί οικισμοί όπως το Κλίμα, τα Μανδράκια, ο Φυροπόταμος και η Σχινωπή. Γενικά ενώ «αλλοιώνουν» το τοπίο και κατασκευάζονται χωρίς άδεια, σήμερα αποτελούν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική του νησιού. (Γκάγκα Α., (2006): 75)

5. Περιοχή μελέτης

Το νησί της Μήλου έχει σχήμα πετάλου, του οποίου το άνοιγμα έχει προσανατολισμό προς τον βορρά. Στην βόρεια ακτή του κόλπου προβάλλεται ο λόφος, στην επίπεδη κορυφή του οποίου στέκεται το εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία. Από την αντίθετη της βόρειας πλευράς του λόφου, η γη γίνεται περισσότερο επίπεδη και δεν ξεπερνά τα πενήντα μέτρα. Κατόπιν ανατολικότερα το έδαφος αρχίζει πάλι να ανυψώνεται και καταλήγει σε μία κρημνώδη πλαγιά της οποίας η προς βορρά κορυφή καλείται σήμερα Πυργάκι. Μεταξύ των δύο αυτών λόφων (Πυργάκι και Προφήτης Ηλίας) βρίσκονται τα ερείπια της αρχαίας πόλης της Μήλου, που τοποθετούνται χρονικά στα κλασσικά, ελληνιστικά, ρωμαϊκά και βυζαντινά έτη.

Η φυσική διαμόρφωση του τόπου καθιστούσε την πόλη επαρκώς καλυμμένη από οχυρωματική προστασία, καθώς η βόρεια και η νότια πλευρά χαρακτηρίζονται από κρημνώδεις λόφους, ενώ στην ανατολική και δυτική πλευρά υπήρχε ποτάμι. Ο δυτικός ποταμός είναι γνωστός με το όνομα Τραμιθιάς, ενώ αυτός που βρισκόταν στην ανατολή ήταν ο ποταμός του Κληματοβουνίου.

Όμως οι κάτοικοι της Μήλου δεν αρκέστηκαν στην φυσική αυτή οχύρωση, αλλά περιτοίχισαν την πόλη με ψηλό τείχος του οποίου σώζονται αρκετά λείψανα. Στο Πυργάκι ήταν η μεγάλη ακρόπολη, της οποίας τα θεμέλια των τειχών σώζονται. Τα τείχη αυτά εκτίνονταν από την ανατολική και βόρεια πλευρά, με αποτέλεσμα να απομονώνουν την πόλη και να καθιστούν αδύνατη την προσέλευση του εχθρού στο εσωτερικό της ακρόπολης. Ένα δεύτερο τείχος που διέρχεται από το παραπάνω, είναι αυτό που ξεκινά από την Τρυπητή και καταλήγει στο παραλιακό μέτωπο. Τα λείψανα του τείχους αυτού σώζονται αποσπασματικά σε αρκετές θέσεις και δεν ξεπερνούν τα πέντε μέτρα. Το τείχος ενισχύετε κατά διαστήματα από τετράγωνους πύργους, καθιστώντας πιο εύκολη την άμυνα. Σώζονται τα θεμέλια και οι τοίχοι σε ύψος ενός μέτρου και πλέον, σε τέσσερις από τους πύργους αυτούς.

Στη νότια πλευρά του λόφου Πυργάκι, άρχιζε ένα άλλο τείχος που διευθυνόταν και αυτό προς τη θάλασσα. Εκεί υπήρχε πύλη μέσω της οποίας διευκολυνόταν η συγκοινωνία της πόλεως με το εσωτερικό του νησιού. Η πύλη αυτή ήταν οχυρωμένη με δύο πύργους, ο ανατολικός φέρει στρογγυλό σχήμα, ο δυτικός είναι τετράγωνος. Οι πύργοι σώζονται σήμερα και ιδιαίτερα ο ανατολικός δεν ξεπερνά τα πέντε μέτρα. Ο δρόμος που διέρχεται από την πύλη είναι περίπου ο ίδιος με αυτόν που διέρχεται πλησίον της εκκλησίας της Φανερωμένης, με αποτέλεσμα να καταλήγει στον οικισμό Τρυπητή. Το μονοπάτι συνεχίζεται από την αντίθετη κατεύθυνση, διέρχεται διά μέσου της αγοράς και καταλήγει στη βόρεια πλευρά του τείχους της πόλεως. Προφανώς στο σημείο αυτό θα υπήρχε αναγκαστικά μία δεύτερη πύλη, της οποίας όμως δεν βρέθηκαν λείψανα.

Οι οικίες της πόλης βρίσκονταν μεταξύ των δύο σκελών του τείχους, κάτω από τη θέση Πυργάκι, και περιμετρικά του λόφου του Προφήτη Ηλία. Στο μέτωπο της θάλασσας δεν βρέθηκαν ίχνη από το τείχος, παρά μόνο πλησίον της ανατολικής πύλης. Εικάζεται ότι στο παραθαλάσσιο μέρος, επειδή ήταν απόκρημνο, δεν είχε προβλεφθεί οχύρωση. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, διατηρούταν από την αρχαιότητα, μία οπή λαξευμένη στον βράχο, μεταξύ

κλίματος και Τρυπητής, μέσα από την οποία διέρχονταν οι κάτοικοι της πόλης, για να προμηθεύονται νερό από την πηγή της Τρυπητής.

Οι θαλάσσιες δραστηριότητες εξυπηρετούνταν από το λιμάνι που βρισκόταν στην περιοχή Κλίμα, όπου και σήμερα υπάρχουν τα λεγόμενα «σύρματα», μέσα στα οποία αποθηκεύονταν τα αλιευτικά και μεταφορικά πλοία. Στο Κλίμα διατηρούνται οι μικρές παράκτιες κατοικίες και ένα κτίριο που τοποθετείται στην Ελληνιστική ή Μακεδονική εποχή. Κοινώς ήταν πιστευτό ότι οι οικισμοί αυτοί δομούνταν πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, αλλά λόγω της καθίζησης του εδάφους, βυθίστηκαν. Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ουδέποτε έγιναν καθιζήσεις στο μέρος αυτό, αντίθετα λόγω της ύπαρξης του ποταμού και σε συνδυασμό με τις βροχοπτώσεις, συνέβαινε το αντίθετο, λόγω των επικαθήσεων των χωμάτων που μεταφέρονταν. Η ανάβαση από το λιμάνι μέχρι την πόλη διερχόταν μέσα από το αρχαίο θέατρο και το Μαύρο Τείχος. (Ι. Χατζιδάκης, (1972): 42 – 51)

5.1. Η αρχαία πόλη

Τα ίχνη του αρχαίου τείχους φαίνονται πλησίον της χώρας της Μήλου, την Πλάκα γεγονός που αποδεικνύει ότι υπήρχε η επιθυμία η πόλη να επεκταθεί προς την δυτικότερη πλευρά της πλαγιάς. Το τείχος, το οποίο παρουσιάζει διαφορετική τεχνοτροπία επεκτείνεται προς την Εκκλησία του Αγ. Φανουρίου, διαγράφοντας έντονες γωνίες, πάνω στις οποίες υπήρχαν πύργοι. Κατεβαίνοντας ανατολικότερα, και ενώ τα ίχνη του τείχους δεν διαγράφονται, εντοπίζεται μία ακόμα οχυρή θέση, της οποίας ο εσωτερικός τοίχος σώζεται και ξεπερνά τα τέσσερα μέτρα σε ύψος. Διακρίνονται αποσπάσματα αμυντικών τοίχων σε χαμηλότερη στάθμη, περίπου 25 μέτρα περιμετρικά του λόφου του Προφήτη Ηλία. Τα ερείπια του τείχους, στην ανατολική πλευρά της πόλης είναι πολύ λιγότερα, ωστόσο, απαριθμούνται κάποια θραύσματα, που ακολουθούν τις καμπύλες του λόφου στην βόρεια πλευρά της ακρόπολης, όπου ένας καλά διατηρημένος κυκλικός οχυρωματικός πύργος προστάτευε την ανατολική πύλη από τους εισβολείς. Ο τείχος εκτείνεται κατά μήκος του σταδίου και εμφανίζεται χαμηλότερα σε άλλη θέση, χωρίς όμως να διακόπτεται, αντίθετα συνεχίζει την πορεία του μέσα στον λόφο, χωρίς να γίνεται εμφανής. Κάποια ίχνη κάτω από το όριο του θεάτρου μαρτυρούν ότι η γραμμή του τείχους οδεύει νοτιοανατολικά κατά μήκος των χαμηλότερων σημείων της οχύρωσης, στην παράκτια ζώνη.

Τα θραύσματα των τειχών παρουσιάζουν ανομοιογένειες στη μορφή τους, γεγονός που αποδεικνύει την συνεχή συντήρηση και επανατοποθέτηση υλικών στο πέρασ των εποχών. Μερικές ισόδομες κατασκευές φαίνεται ότι χτίστηκαν κατά τους κλασσικούς χρόνους, περίπου το 426 π. Χ., προωθώντας ένα πολυγωνικό σύστημα οχύρωσης (εσωτερικός αμυντικός τοίχος που ακολουθεί την βόρεια πλευρά της αγοράς και γειτνιάζει με το οχυρό). Επιπλέον ίχνη που περιγράφουν την περιοχή είναι, πιθανές διαδρομές εσωτερικά της περικλειστής περιοχής, του λιμανιού και της περιοχής Τραμήθια, στην οποία προφανώς βρισκόταν η ανατολική πύλη, η δυτική πύλη που τοποθετείται πάνω από το μεταγενέστερο στάδιο και καταλήγει στο κέντρο του οικισμού. Ο Mackenzie επεσήμανε μία μικρή οδό η οποία λειτουργούσε ως διαδρομή σύνδεσης μεταξύ των δύο ακροπόλεων. Τα παραπάνω θραύσματα μαζί με αυτά των κτιρίων αποτελούν τα κριτήρια για την παραδοχή της

ανάπτυξης ενός κλασσικού οικισμού. Κάποια θραύσματα δομικών στοιχείων που υπάρχουν ακόμα στον λόφο του Προφήτη Ηλία μαρτυρούν ότι πιθανόν εκεί να υπήρχε κλασσικός ναός. Οι Mackenzie και Bosanquet υποστηρίζουν ότι μεταξύ των δύο ακροπόλεων και πάνω σε κάποιο ύψωμα, υπήρχε η αγορά. Συγκεκριμένα τα ευρήματα των ανασκαφών στη θέση αυτή, που ανάγονται κυρίως κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, υποδεικνύουν την ύπαρξη κάποιου ανοιχτού, δημόσιου χώρου και όχι την προέκταση κάποιου ιδιωτικού χώρου. Στην ανατολική πλευρά της αγοράς, ήρθε στο φως έπειτα από ανασκαφές, ο ναός που ανάγεται στα πρωτοχριστιανικά χρόνια καθώς και τα λείψανα του ρωμαϊκού νεκροταφείου.

Έξω από τα τείχη, στη νοτιοανατολική πλευρά του λόφου και κάτω από την ανατολική πύλη σώζονται τα λείψανα του γυμνασίου, στην ίδια θέση βρέθηκε και το άγαλμα της Αφροδίτης. Νοτιότερα βρίσκεται το στάδιο, του οποίου ο αναλημματικός τοίχος σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση, η εσωτερική πλευρά του οποίου φαίνεται ότι χτίστηκε με αναβαθμούς με σκοπό να λειτουργούν ως καθίσματα. Αρκετά χαμηλότερα και ανατολικότερα της αγοράς σώζεται το μαρμάρινο θέατρο. Στην κοιλάδα της Τραμήθιας διατηρούνται λείψανα που μαρτυρούν την ύπαρξη μίας ρωμαϊκής αίθουσας συνεδριάσεων, και ρωμαϊκών λουτρών, ενώ ακόμα πιο κάτω ερείπια ιδιωτικών κατοικιών. (C. Renfrew, M. Wagstaff, (1982): 53 – 57)

5.2. Ο παραδοσιακός οικισμός Κλήμα

Μετά την καταστροφή της Φυλακωπής, η νέα πόλη θεμελιώθηκε εκ νέου στα Β.Δ. του νησιού, όντας προστατευόμενη από του ανέμους λόγω της επισφαλούς θέσης της μέσα στον κόλπο. Η νέα πόλη ονομάζεται Κλήμα. Το μικρό λιμάνι της περιοχής δεν αποτελούσε πρόβλημα για την εποχή εκείνη, καθώς οι προτεραιότητες που προσέφερε η θέση αυτή ήταν πολύ ανώτερες και σχετίζονται με το φυσικό «οχυρωματικό» έδαφος, γεγονός που προσέφερε προστασία στους κατοίκους. Ωστόσο, οι Μήλιοι δεν αρκέστηκαν στην φυσική αυτή προστασία, αλλά προέβλεψαν στην κατασκευή νέου τείχους, του οποίου λείψανα σώζονται και σήμερα. Τα μέρη του αρχαίου τείχους τοποθετούνται χρονολογικά περί τον 7^ο ή 8^ο αιώνα π. Χ., με αποτέλεσμα πολλοί μελετητές να ανάγουν την ανέγερση της πόλεως στα 800 π. Χ. περίπου. Αντίθετα, κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η πόλη χτίστηκε το 1100, μετά την κάθοδο των Δωριέων. Η γενική παραδοχή που επικρατεί γενικότερα, είναι ότι πόλη κατοικήθηκε μεταξύ των ετών 1000 – 700 π. Χ. (Ι. Χατζιδάκης, (1972): 30 – 35) Ο λόφος του Προφήτη Ηλία και το Πυργάκι αποτελούν τις δύο ακροπόλεις του οικισμού.

Στην ευρύτερη περιοχή του Κλήματος είναι ορατά τα ερείπια της παλιάς πόλης και του πρώτου λιμανιού του νησιού. Ο παραδοσιακός οικισμός του Κλήματος αποτελούσε μετέπειτα, κατά τους Κλασσικούς, Ρωμαϊκούς και Βυζαντινούς χρόνους το επίσημο λιμάνι του νησιού. Το σημερινό παραλιακό μέτωπο, κατά τους κλασσικούς χρόνους, δεν ήταν ορατό, οι γεωλογικές μελέτες της περιόδου 1895 – 6 αποδεικνύουν ότι κατά τη ρωμαϊκή περίοδο έγιναν προσχωματικές αποθέσεις, συμβάλλοντας έτσι στην επέκταση της παραλιακής ακτογραμμής. Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν στην περιοχή φέρουν ευρήματα που τοποθετούνται στα τέλη της ρωμαϊκής και στις αρχές της βυζαντινής εποχής. Τα βυζαντινά ευρήματα που βρέθηκαν στους χαμηλότερους λόφους του οικισμού, περιλαμβάνουν ένα μεγάλο ορθογώνιο κτίριο, μία στοά και θραύσματα οικιστικής αρχιτεκτονικής. Επίσης

βρέθηκαν όστρακα ελληνιστικών αγγείων, ρωμαϊκοί τάφοι, μερικοί εκ των οποίων έφεραν ζωγραφικές επιφάνειες, έργα γλυπτικής όπως και κάποιες επιγραφές. (C. Renfrew, M. Wagstaff, (1982): 294)

Σώζονται σπαράγματα από το τείχος της αγοράς, τμήματα του ναού της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, τμήματα του αρχαίου θεάτρου, καθώς επίσης υπάρχει σήμανση στο σημείο όπου βρέθηκε η Αφροδίτη της Μήλου (120 π. Χ.) το 1820.

(<http://www.milos.gr/el/πληροφορίες/παραδοσιακοί-οικισμοί/κλήμα>) Ο οικισμός συνέχισε να αποτελεί την πόλη του νησιού και κατά την βυζαντινή περίοδο, χωρίς όμως να παρουσιάζει την ίδια ακμή με τις προηγούμενες περιόδους. Οι λόγοι της εγκατάλειψης του οικισμού δεν μπορούν να γίνουν γνωστοί με βεβαιότητα. Η πιο πιθανή υπόθεση είναι ότι καταστρεπτικοί σεισμοί έδωσαν την αφορμή στους κατοίκους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Έχουν αναφερθεί πολλές διαφορετικές χρονολογίες που σχετίζονται με την εγκατάλειψη του νησιού, οι οποίες κυμαίνονται από το 400 – 790 μ. Χ. Μία ακόμα άποψη που επικρατεί, είναι οι πιέσεις που δέχονταν οι κάτοικοι του Κλήματος από τους επερχόμενους πειρατές, με αποτέλεσμα να αναγκαστούν να μετακινηθούν σε ασφαλέστερο μέρος, μη προσβάσιμο από τις πειρατίες. (Ι. Χατζιδάκης, (1972): 155 – 158)

Ο συγκεκριμένος οικισμός αποτελεί ένα από τα γραφικότερα κομμάτια του νησιού και γίνεται πόλος έλξης για πολλούς επισκέπτες. Πρόκειται για ένα παραδοσιακό χωριό με ελάχιστους κατοίκους και πολύχρωμες διώροφες κατοικίες προσαρμοσμένες στις φυσικές κοιλότητες των βράχων. Στο ισόγειο, μέσα σε υπόσκαφους χώρους, στα λεγόμενα «σύρματα» φυλάσσονταν οι βάρκες των ψαράδων, ενώ στο υπερώο ζούσαν οι οικογένειες. Τα ανοίγματα των κατοικιών είναι βαμμένα σε έντονα χρώματα, κόκκινα, πράσινα, κίτρινα, μπλε, δίνοντας την εντύπωση ότι πρόκειται για ένα ταπεινό έργο τέχνης. Σήμερα τα περισσότερα από αυτά τα σύρματα ενοικιάζονται και εξυπηρετούν τουριστικές λειτουργίες. (Ν. Χιωτοπούλου, (2003): 71)

5.3. Ο παραδοσιακός οικισμός Τρυπητή

Η Τρυπητή είναι ένας παραδοσιακός καλοδιατηρημένος οικισμός, σχεδόν ενωμένος με την Πλάκα, κτισμένος αμφιθεατρικά πάνω από τα ερείπια της κλασικής πόλης του Κλήματος. Το όνομά της οφείλεται στα μαλακά ηφαιστειογενή πετρώματά της, που έμοιαζαν τρυπημένα, όπως επίσης και στις πολλές τρύπες που υπάρχουν λαξεμένες στον βράχο πάνω στον οποίο είναι χτισμένη. Στο κέντρο του χωριού δεσπόζει η εκκλησία του Αγίου Νικολάου, ενώ σε αυτό το χωριό σώζονται μοναδικοί, γραφικοί ανεμόμυλοι που παλιά χρησιμοποιούνταν για την άλεση σιτηρών και σήμερα οι περισσότεροι έχουν μετατραπεί σε ενοικιαζόμενα διαμερίσματα. Κοντά στον παραδοσιακό οικισμό της Τρυπητής υπήρχαν λαξευμένοι τάφοι, οι οποίοι λεηλατήθηκαν. (<http://www.milos.gr/el/πληροφορίες/χωριά/τρυπητή>) Στις ανασκαφές που διεξάχθηκαν από την Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή βρέθηκαν και άλλοι τάφοι τέτοιου τύπου, στην ανατολική και στην βορειοανατολική πλευρά του οικισμού, μέσα στους οποίους βρέθηκαν πολύτιμα κτερίσματα και κοσμήματα του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα π. Χ. (C. Renfrew, M. Wagstaff, (1982): 294)

5.4. Το αρχαίο θέατρο

Ένα άλλο σημαντικό έργο τέχνης είναι και το αρχαίο θέατρο, το οποίο θεωρήθηκε αρχικά ρωμαϊκό κατασκεύασμα του 1ου αιώνα μ.Χ., όμως η κατασκευή του θεάτρου πιθανόν να ανάγεται στην ελληνιστική εποχή, σήμερα όμως είναι ορατή η ρωμαϊκή φάση του μνημείου. Εντοπίστηκε το 1735 από τον Ιησουίτη Nicolas Sarrabat, σε μία εντυπωσιακή θέση πάνω από τον παραθαλάσσιο οικισμό του Κλήματος. Αρχικά βρέθηκαν μόνο οι εννέα πρώτες σειρές εδωλίων. Σήμερα όμως έχει βρεθεί και το προγενέστερο ελληνιστικό τμήμα του (3ος αι. π.Χ.). Ο γερμανός αρχαιολόγος και αρχιτέκτονας Carl Haller έφτασε στη Μήλο τον Αύγουστο του 1816, ύστερα από εντολή του διαδόχου του βαυαρικού θρόνου Λουδοβίκου Α΄ και διενήργησε δύο ανασκαφές με σημαντικά ευρήματα. Ο χώρος του αρχαίου θεάτρου, ύστερα από διάφορα κρούσματα κλοπών και καταστροφών, αγοράστηκε από τον Λουδοβίκο Α΄, ο οποίος, ως βασιλιάς της Βαυαρίας, επισκέφτηκε το νησί το 1836 μαζί με τον γιο του Όθωνα. Σήμερα σώζονται τα θεμέλια της σκηνής, πολλά αρχιτεκτονικά περίτεχνα μέλη, η ορχήστρα και 7 σειρές μαρμάρινων εδωλίων, που μπορούν να χωρέσουν περίπου 700 θεατές. Σίγουρα όμως η χωρητικότητα του θεάτρου ήταν πολύ μεγαλύτερη, μιας και τα εδώλια του κοίλου συνεχίζονταν αρκετά ψηλότερα. Μετά τις ανασκαφές του 1994, αφού καθαρίστηκε ο χώρος της ορχήστρας, βρέθηκαν πολλά μαρμάρινα τμήματα της σκηνής διακοσμημένα με ανθήμια, καθώς και ένα ακέφαλο άγαλμα του τύπου της «Μικρής Ηρακλειώπισσας». Τα τελευταία χρόνια έχει ξεκινήσει στο αρχαίο θέατρο της Μήλου πρόγραμμα συντήρησης και αναστήλωσης (ενταγμένο στο ΕΣΠΑ), με σκοπό την προστασία, ανάδειξη και βελτίωση της πρόσβασης στο σπουδαίο αυτό μνημείο του παρελθόντος. (http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=740, <http://el.wikipedia.org/wiki/Μήλος>)

5.5. Οι κατακόμβες της Μήλου

Οι απαρχές της χριστιανικής θρησκείας βρίσκονται στη μυστηριακή λατρεία του ενός Θεού και στην ελπίδα της σωτηρίας, ιδέες που ξεκίνησαν από την ελληνιστική Ανατολή και διαδόθηκαν στα λαϊκά στρώματα των μεγαλουπόλεων της εποχής. Κατά την πρώτη περίοδο του χριστιανισμού και κάτω από την απειλή των ειδωλολατρών και των διωγμών, οι πρώτοι χριστιανοί ασκούσαν κρυφά τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Όλες θρησκευτικές διαδικασίες τελούνταν σε μέρη απόκεντρα, κάτω από πλήρη μυστικισμό, ενώ οι νεκροί θάβονταν σε υπόγεια και σε σπήλαια, επιμελώς αποκρυπτόμενα από τους ειδωλολάτρες. (Χ. Μπούρας, (2001): 7 – 8)

Η χριστιανική τέχνη και αρχιτεκτονική είχαν αντιστοίχως την αφετηρία τους στα υφιστάμενα ήδη σχήματα της ανεπίσημης τέχνης του απέραντου ρωμαϊκού κόσμου. Τα πρώτα βήματά τους τα έκαναν στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ανατολής και στη Ρώμη. Στην Ελλάδα οι πληροφορίες για την εξέλιξη του χριστιανισμού προ του 313 είναι ελάχιστες. Στην Μήλο φαίνεται ότι πολύ πρώιμως έγιναν πολλοί χριστιανοί. Αυτό αποδεικνύεται αρχικά από την εύρεση μαρμάρινου αγάλματος στην περιοχή του Κλήματος, στην ράχη του οποίου είχε χαραχθεί μεγάλος σταυρός. Το οποίο σημαίνει ότι στο νησί υπήρχαν χριστιανοί πριν ακόμη η χριστιανική πίστη αποκηρύξει τα αγάλματα. Σε αναζήτηση κάποιων τεκμηρίων χριστιανικής τέχνης ή αρχιτεκτονικής της πρωτοχριστιανικής περιόδου (προ του 313), εξετάζονται τα

ταφικά μνημεία. Μία από τις αφετηρίες της νέας λατρείας είναι και ο σεβασμός προς τα λείψανα των μαρτύρων της πίστεως και η ανάδειξή τους σε μικρές ή μεγάλες κατασκευές που έκαναν αισθητή τη μνήμη τους. Συνακόλουθα, δημιουργήθηκαν νέες συνήθειες των χριστιανών, όπως η εσωτερική διακόσμηση των τάφων με θέματα συμβολικά του παραδείσου, οι χοές, οι καταθέσεις σωμάτων κοντά σε άγια λείψανα κ. α. (Χ. Μπούρας, (2001): 7 – 8, Ι. Χατζιδάκης, (1972): 138)

Το πιο γνωστό σύνολο υπογείου κοινοτικού χριστιανικού κοιμητηρίου στην Ελλάδα είναι οι κατακόμβες της νήσου Μήλου, οι οποίες ανακαλύφθηκαν το 1840. Είχαν δημιουργηθεί κοντά στην αρχαία πρωτεύουσα της και πιθανολογείται ότι λειτούργησαν από τον 3^ο έως τον 5^ο αιώνα. Τις απαρτίζουν έξι διάδρομοι σε μία μόνο στάθμη, στους οποίους ανοίγονται πλευρικά αρκοσόλια, καθώς και άλλοι τάφοι στο δάπεδο. Πρόκειται για υπόσκαφες κατασκευές στο μαλακό έδαφος, μαρτυρώντας στο εσωτερικό τους κάποια επιμέλεια, με πεσσίσκους και διάτρητα στηθαία μεταξύ των αρκοσολίων και με ενδιαφέρουσες χριστιανικές επιγραφές. Βάση των επιγραφών αυτών οι αρχαιολόγοι τοποθετούν το μνημείο μεταξύ 200 – 300 μ. Χ. Σήμερα σώζονται ελάχιστες επιγραφές. Το σύνολο των μνημάτων που υπάρχουν στις κατακόμβες είναι περίπου χίλιες. Ωστόσο, μέσα σε πολλούς τάφους θάβονταν εφτά και οχτώ νεκροί, με αποτέλεσμα το σύνολο των ενταφιασμένων να ανέρχεται περί τους 5 – 8 χιλιάδες. Οι κατακόμβες εκτός από κοιμητήριο, ήταν και τόπος λατρείας, όπως αποδεικνύεται από το κτιστό βάθρο στον πλατύτερο διάδρομο που πιθανολογείται ότι ήταν μία τράπεζα μαρτύρων. Εκτός από τους τάφους που είναι λαξευμένοι στα τοιχώματα υπάρχει και ένας μεγάλος αριθμός τάφων λαξευμένων στο δάπεδο, οι οποίοι καλύπτονται με ακατέργαστες και ανισομεγέθεις πλάκες. (Χ. Μπούρας, (2001): 7 – 8, Ι. Χατζιδάκης, (1972) 145.)

Το παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο βρίσκεται στην περιοχή του σημερινού οικισμού της Τρυπητής. Η ευρύτερη περιοχή της Τρυπητής είναι γεμάτη από λαξευμένες σπηλιές στον πορώδη ηφαιστειογενή βράχο και τα αρχαία χρόνια χρησιμοποιούνταν από τους κατοίκους ως οικογενειακοί νεκρικοί θάλαμοι. Οι κατακόμβες ήταν γνωστές στους ντόπιους με την ονομασία "Ελληνική Σπηλιά". Το 1844 τις επισκέφθηκε ο αρχαιολόγος Ludwing Ross, στη συνέχεια το 1878 ο Γάλλος αρχαιολόγος Bayet και το 1907 ο Γεώργιος Λαμπάκης, ενώ συστηματικά τις ερεύνησε και τις μελέτησε ο καθηγητής Γεώργιος Σωτηρίου. (Ν. Τσελέτη Παπαδοπούλου, http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=834)

Οι κατακόμβες στη σημερινή τους μορφή αποτελούν ένα σύμπλεγμα από τρεις μεγάλες υπόγειες στοές. Αυτές συγκοινωνούν μεταξύ τους με τεχνητές διόδους οι οποίες κατασκευάστηκαν τον 20ο αι. Κάθε μία από τις μεγάλες στοές συνδέεται με άλλες μικρότερες και υπάρχει και ένας νεωτερικός θάλαμος. Ο καθηγητής Γ. Σωτηρίου ονόμασε τις τρεις κεντρικές στοές Α, Β, Γ και η σημερινή κύρια είσοδος γίνεται από την κατακόμβη Β. Στα τοιχώματα της κατακόμβης Β υπάρχουν λαξευμένες καμάρες, τα αρκοσόλια, μέσα στα οποία έχουν διαμορφωθεί τα μνήματα. Σε μερικούς τάφους στο τύμπανο του αρκοσολίου υπάρχει κόγχη, η οποία πιθανώς χρησίμευε για την απόθεση κτερισμάτων ή λυχναριών. Στα περισσότερα αρκοσόλια η επιφάνεια χρωματιζόταν με βαθύ μπλε χρώμα, ενώ η στεφάνη των αρκοσολίων και του τυμπάνου με ταινία συνήθως κόκκινου χρώματος. (Ν. Τσελέτη Παπαδοπούλου, http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=834)

Σε κανένα άλλο μέρος στην Ελλάδα δεν έχει βρεθεί μνημείο ανάλογο. Αυτό έως τώρα, αποδεικνύει ότι ο χριστιανισμός διαδόθηκε στο νησί πρωϊμότατα, λίγα μόνο έτη μετά τη σταύρωση του Χριστού. Σύμφωνα με τη γνώμη του Ιωσήφ Χατζηδάκη σε αυτό συντέλεσε το γεγονός της κατοίκησης στο νησί μεγάλου αριθμού ατόμων εβραϊκής καταγωγής. (Ι. Χατζηδάκης, (1972) 145 – 146.) Όλοι όσοι μελέτησαν τις κατακόμβες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει και άλλο τμήμα, που είναι ακόμα άγνωστο και ανεξερευνήτο. Σήμερα μόνο ένα τμήμα μιας στοάς είναι ανοικτό για τους επισκέπτες, αυτό της δεύτερης κατακόμβης «Των Πρεσβυτέρων». (Γκάγκα Α., (2006): 14) Η δραστηριότητα των πρώτων χριστιανών στις κατακόμβες σταματά λίγο μετά τη θεσμοθέτηση της ανεξιθρησκίας (διάταγμα Μεδιολάνων), ή μέχρι να καταστραφεί και να εγκαταλειφθεί η αρχαία πόλη του Κλήματος από σεισμούς τον 5ο ή 6ο αιώνα μ.Χ. (<http://el.wikipedia.org/wiki/Μήλος>)

5.6. Προφήτης Ηλίας

Στην κορυφή του λόφου του Κλήματος δεσπόζει το εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία. Χτισμένο πάνω σε ερείπια αρχαίου ναού, από τον οποίο είναι ορατά τα θραύσματα των κιόνων και διάφορων μαρμάρινων τεμαχίων.

5.7. Παναγία Φανερωμένη

Ανάμεσα στον οικισμό Τρυπητή και στις Κατακόμβες, βρίσκεται το μικρό εκκλησάκι της Παναγίας της Φανερωμένης, ενταγμένη στο φυσικό βράχο και περιβαλλόμενη από ένα κατάφυτο τοπίο με κυπαρίσσια. Στο εσωτερικό του ναού υπάρχουν δύο τάφοι με καμάρες, ενώ στο ιερό διακρίνονται ίχνη από τοιχογραφίες. Στο μικρό εκκλησάκι φαίνονται τεκμήρια τα οποία αποδεικνύουν ότι αρχικά ανήκαν σε προγενέστερο βυζαντινό ναό. Ίσως αυτός ο ναός να καταστράφηκε από σεισμούς

6. Η επέμβαση – Πρώτες προσεγγίσεις

Το περιεχόμενο της έννοιας «τοπίο» δεν μπορεί να προσδιοριστεί με σαφήνεια, το γεγονός ότι αναφερόμαστε στο τοπίο με διαφορετικούς τρόπους, ότι κάθε κατονομασία του, εμπεριέχοντας δυνητικά φανταστικές προβολές και μνήμες, ορίζει κάθε φορά αντίστοιχα μία ξεχωριστή σχέση μας με αυτό, καταδηλώνει τη συνεχή διατύπωση του βασικού ερωτήματος «τι είναι τοπίο». Ενός ερωτήματος που συνδέεται ή αναλύεται σε άλλα όπως το ποιο τοπίο αναζητάμε ή το ποιο τοπίο επιθυμούμε. Μέσω αυτών των ερωτημάτων τοποθετούμαστε ως προς το τοπίο. Το θεωρούμε ένα αντικείμενο μεταβαλλόμενο που το εποπτεύουμε και μας περιέχει, δηλώνουμε την απόσταση που δημιουργούμε από αυτό, μέσα σε αυτό, ορίζουμε «διαστήματα» έξω από αυτό και άλλα μέσα σε αυτό. (Ν. Καζερός, (2003): 121)

Το ζήτημα που προκύπτει είναι ποια στάση θέλουμε εμείς να επιλέξουμε, και φυσικά σε ποιο βάθος επιθυμούμε να ερμηνεύσουμε τις όποιες έννοιες, και κατ' επέκταση σε ποιο βαθμό καθορίζουμε την απόσταση μεταξύ του ατομικού με τον τόπο. Όταν καλούμαστε να επιλύσουμε μία αρχιτεκτονική σύνθεση, θα ήταν ίσως ανώριμο, αν δεν λαμβάναμε υπόψη και τις τρεις εκδοχές που αναλύονται παραπάνω. Το ζητούμενο είναι πώς αυτές οι διαφορετικές ερμηνείες μπορούν να συνεργαστούν ώστε να προκύψει ένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα. Πρόθεσή μου είναι να αντιστοιχίσω τις τρεις παραδοχές σε **αρχιτεκτονικά εργαλεία**, συγκεκριμένα:

- 1) Η έννοια του «βιωμένου και φαντασιακού» θα λειτουργήσει ως «κάναβος» ο οποίος θα ενταχθεί επάνω στο τοπίο. Εδώ η έννοια του ατομικού εκλαμβάνεται ως ένα από τα στοιχεία που συντελούν στην ολότητα, οπότε δεν μπορεί να αποσπαστεί. Επιπλέον, επειδή αυτή η εκδοχή είναι μάλλον υποκειμενική, και αποτελεί προσωπική πρόθεση να ερμηνευτεί με αυτόν τον τρόπο, θέτω το άτομο, ως κεντρικό στοιχείο του κανάβου, αφού ο ανθρώπινος νους είναι σε θέση να αντιλαμβάνεται γεγονότα. Έτσι σύμφωνα με τις ανάγκες του ατόμου και σύμφωνα με την πορεία που επιθυμεί να ακολουθήσει, ορίζεται και ο κάναβος που θα αποτελέσει το μετέπειτα ανάπτυγμα της σύνθεσης.
- 2) Η έννοια του φυσικού γεωγραφικού χώρου θα αποτελεί τον κανόνα για την προσαρμογή του κανάβου, με σκοπό η επέμβαση να είναι ήπια και διακριτική. Οι υψομετρικές καμπύλες, τα σημεία θέασης, το ανάγλυφο του εδάφους, η φύτευση κλπ. θα καθορίζουν την οργάνωση των σχημάτων επάνω στο έδαφος, και τις προβολές που θα ορθώνονται πάνω από αυτό.
- 3) Η έννοια της ιστορικής συγκρότησης θα θέτει τα όρια της επέμβασης, έτσι ώστε τα νέα δομικά στοιχεία όχι μόνο να μην παρεμβάλλονται αισθητά μεταξύ των παλαιότερων, αλλά να φαίνονται σαν φυσική συνέχεια αυτών. Επιπλέον, θα «χαράσσουν» τους περιπάτους και τις διόδους μέσα και γύρω από τα μνημεία ώστε να αποτελούν διαδρομές που θα συνδέονται με το ευρύτερο σύγχρονο περιβάλλον, με αποτέλεσμα οι αρχαιολογικοί χώροι να ενταχθούν στην καθημερινότητα. *«Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε η ζωή να συνεχίσει να υπάρχει μέσα στα μνημεία, αφαιρώντας τους έτσι το μνημειακό και σεβάσμιο χαρακτήρα τους και ταυτόχρονα αποτελώντας τον κύριο λόγο για την διατήρησή τους».* (Ζήβας Δ, (1997))

6.1. Αρχές αρχιτεκτονικής σύνθεσης

α) Η απλότητα, η ακριβής εκμετάλλευση των θεάσεων, η χρήση συγγενών υλικών και η ενοποίηση των νέων λειτουργιών με τα υπάρχοντα, απαντούν στις βασικές αρχές στην ολοκλήρωση της αρχιτεκτονικής σύνθεσης.

β) Οι χαράξεις:

Η χάραξη των διαδρομών και εν γένει των λειτουργιών απορρέουν από τις φυσικές καμπύλες του εδάφους. Με οδηγό τη γεωμετρία της γης χαράσσεται ένας κάναβος μέσα στον οποίο εγγράφεται η νέα ένταξη.

γ) Οι ζώνες κίνησης:

Οι ζώνες κίνησης θα λειτουργούν για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών και όχι σαν μία μνημειακή πορεία, θα ερμηνεύονται σαν διακριτικές προσβάσεις που θα προσφέρουν την φυσική αλλά και την πνευματική προσέγγιση του ατόμου με το τοπίο. Η πνευματική προσέγγιση εξασφαλίζεται με:

α) την εκλογή και τη διαμόρφωση σημείων στάσης και θέασης που να προσφέρουν τις καλύτερες οπτικές φυγές,

β) την αναφορά σε αρχέτυπες μορφές της ελληνικής αρχιτεκτονικής στον σχεδιασμό της νέας επέμβασης, όχι όμως με τρόπο που να τις μιμείται. Στο σημείο αυτό γίνεται αναφορά στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική, και σχετίζεται με την αυστηρότητα των μορφών της και την πλήρη ένταξη στον περιβάλλοντα χώρο της. Τέλος, η χρήση των συγγενών υλικών συντελούν σε αυτή την ανάγνωση των παραδοσιακών μορφών.

δ) Κενά και πλήρη:

Ο ορισμός της μορφής της επέμβασης είναι αυτός της «Μεγάλης διαδρομής» στο περιβάλλον, (Γαλάνη Ν. (2006)) συνεπώς δεν υπάρχει οροφή, αφού δεν μιλάμε για έναν περικλειστο σχηματισμό, συγκεκριμένα οι στεγασμένοι χώροι είναι ελάχιστοι και μέρος αυτών λειτουργούν σαν ημιυπαίθριοι. Σύμφωνα με τον C. Noberg Schulz, όταν δεν υπάρχει οροφή, ο ουρανός λειτουργεί ως το άνω όριο, και ο χώρος είναι, παρά τα πλευρικά του όρια, μέρος του «εξωτερικού χώρου». Ένας περικλειστος χώρος που φωτίζεται από πάνω προκαλεί συνεπώς, την παράξενη αίσθηση του να βρίσκεσαι ταυτόχρονα και έξω και μέσα.

Η μορφή – τα υλικά:

Η μορφή που προκύπτει αποτελεί απόρροια των παραπάνω αρχών. Πρόκειται λοιπόν για φόρμες λιτές, ελαφριές που συνθέτουν σχήματα αυστηρά, επίπεδα, τα οποία τελικά τοποθετούνται με τέτοιο τρόπο στον χώρο ώστε να δημιουργούν ποικίλες οπτικές φυγές, και ένα παιχνίδισμα του φωτός και της σκιάς.

Τα υλικά υπακούουν στη τελική μόρφή, όπως αυτή προκύπτει από την γενικότερη ανάλυση της θεωρίας του τοπίου και των τρόπων ένταξης των νέων λειτουργιών μέσα σε αυτό, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για ιστορικό και αρχαιολογικό χώρο. Επιπλέον, οι αρχές της αρχιτεκτονικής σύνθεσης ορίζουν ποια υλικά θα χρησιμοποιηθούν και με ποιον τρόπο θα αναπτυχθεί η νέα κατασκευή.

Λόγω των έντονων κλίσεων που παρουσιάζονται στο έδαφος και καθώς οι έντονες επεμβάσεις που προϋποθέτουν εκτεταμένες εκσκαφές δεν επιτρέπονται στον συγκεκριμένο χώρο, επιλέγεται η δημιουργία μίας μεταλλικής κατασκευής, η οποία θα τοποθετείται στο έδαφος. Ο σιδηρός θα αποτελέσει το υλικό για την ανάπτυξη του φέροντος οργανισμού. Ένας ακόμη λόγος που οδηγεί στην επιλογή του σιδήρου είναι η αυξημένη αντοχή που παρουσιάζει όταν βρίσκεται σε συνθήκες υψηλής υγρασίας και μεγάλης περιεκτικότητας σε άλατα, δυσχεραίνοντας την διάβρωσή του.

Η ελαφρότητα των κατασκευών θα ενισχύεται όχι μόνο από την τοποθέτησή τους πάνω στον μεταλλικό σκελετό, αλλά και μέσω της διαμπερατότητας που θα εξασφαλίζεται από τα υαλοστάσια και από τις ξύλινες περσίδες που θα αναρτώνται μπροστά από αυτά. Οι διαδρομές, και τα δάπεδα θα είναι επίσης ξύλινα, έτσι ώστε να είναι απόλυτα αδιάκριτα και ενταγμένα στον χώρο.

Οι κατασκευές μοιάζουν να αιωρούνται πάνω από το τοπίο, λιτές και απλοϊκές συνθέτουν νέους χώρους που συνυπάρχουν με τον υπάρχοντα χωρίς να του επιβάλλονται.

7. Βιβλιογραφία

Μονογραφίες – συλλογικά έργα

1. M. Heidegger, *Είναι και χρόνος*, Δωδώνη, Αθήνα, 1985
2. Γαλάνη Ν., *Πρόγραμμα ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων Αθήνας – Το χθες και το σήμερα συγκάτοικοι στο κέντρο της πόλης*, Διεθνές συμπόσιο «Για το δικαίωμα στην πόλη», Αθήνα, 2006
3. Γκάγκα Α., *Δίκτυο Αειφόρων Νήσων (ΔΑΦΝΗ) - Έρευνα για την αειφόρο ανάπτυξη στη Μήλο*, Ερευνητικό έργο, Επιστημονική υποστήριξη ΕΜΠ και Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, Αθήνα, 2006
4. Μ. Δανέζης, Σ. Θεοδοσίου, *Η κοσμολογία της νόησης – Εισαγωγή στην κοσμολογία*, Δίαυλος, Αθήνα, 2003
5. Ζήβας Δ., *Τα μνημεία και η πόλη*, Αθήνα, Libro, 1997
6. Κάτου Μ., *Αρχαιολογικοί χώροι σε αστικά τοπία*, ΔΠΜΣ Πολεοδομία Χωροταξία, εργασία στο μάθημα: Όψεις του αστικού τοπίου στο δημόσιο χώρο, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2006
7. Μ. Καψάλη, Ι. Ποτηριάδη, *Διαδρομές στο τοπίο με αναφορά στο έργο του Δημήτρη Πικιώνη*, Ερευνητική εργασία, ΕΜΠ, Αθήνα, 2010
8. Ζ. Κοτιώνης, *Το ερώτημα της καταγωγής*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 1994
9. Ζ. Κοτιώνης, (2001), *44 Ιστορίες αρχιτεκτονικής*, Εκκρεμές, 2001
10. Κ. Μανωλίδης, Μ. Γούλα, Ν. Καζερός, *Ωραίο, φριχτό και απέριπτο τοπίο*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2003
11. Χ. Μπούρας, *Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Μέλισσα, Αθήνα, 2001
12. C. Muses, Arthur M. Young, *Consciousness and reality*, Outerbridge and Lazard, New York, 1972
13. C. Noberg Schulz, *Genious Loci – Το πνεύμα του τόπου*, Για μια φαινομενολογία της αρχιτεκτονικής, Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, 2009
14. Πετρίδου Ζ., *Αρχαιολογικοί χώροι, Μνημεία και Ιστορικά σύνολα στο κέντρο της πόλης της Θεσσαλονίκης*, ΔΠΜΣ Πολεοδομία Χωροταξία, εργασία στο μάθημα: Όψεις του αστικού τοπίου στο δημόσιο χώρο, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2005
15. Δ. Πικιώνης, *Κείμενα*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1987
16. C. Renfrew, M. Wagstaff, *An island polity – The archaeology of exploitation in Melos*, Cambridge University Press, Great Britain, 1982
17. Δ. Φατούρος, *Κατάλογος σημειώσεων*, Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 49/2005
18. Ι. Χατζιδάκης, *Η Ιστορία της Νήσου Μήλου*, Ένωση Μηλίων εν Αθήναις, Αθήνα, 1972
19. Ν. Χιωτοπούλου, (2003), «Μήλος - γαιωδιαδρομές», Γεωτρόπιο, 173: 68 – 71
20. N. Schulz, *Existence, Space and Architecture*, Studio Vista, London, 1971
21. Γ. Σημαιοφορίδης, *Διελεύσεις - Κείμενα για την Αρχιτεκτονική και την Μετάπολη*, Metapolis, Αθήνα, 2005
22. G. Simmel, *Το Τοπίο*, Ποταμός, Αθήνα, 2004
23. Χάρτα της Βενετίας, 1964
24. Διακήρυξη του Άμστερνταμ, 1975

Διαδίκτυο

1. Δ. Πικιώνης, *Συναισθηματική Τοπιογραφία*, http://www.eikastikon.gr /arxitektoniki /pikionis/ txt_self _ topografia.html
2. Πλάτων, *Τίμαιος – Περί ατλαντίδος και φύσεως*, <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/01/Platon-Timaios.pdf>
3. Ν.Τσελέντη-Παπαδοπούλου, *Κατακόμβες*, http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=834
4. *Θέατρο Μήλου*, http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=740
5. <http://el.wikipedia.org/wiki/Μήλος>
6. <http://www.milos.gr/el/πληροφορίες/χωριά/τρυπητή>